

A KOMMUNISZTIKUS KÖZÖSSÉG
KONCEPCIÓJA
ÉTIENNE CABET ELMÉLETI MUNKÁSSÁGÁBAN

bölcsészdoktori értekezés

Dr. Dékányné Szénási Éva

S Z E G E D

- 1980 -

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	1
I. Franciaország a juliusi monarchia idején.....	4
II. Etienne Cabet élete és munkásságának főbb szakaszai....	28
III. A kommunista közösségi eszme kialakulása és forrásai....	43
IV. Cabet közösségfelfogása Ikária gazdasági és politikai rendszerének tükrében.....	55
V. A nevelés és vallás kérdései az átmeneti és közösségi rendszerben.....	73
VI. Cabet felfogása a társadalomról és a forradalomról....	87
Kitekintés.....	103
Jegyzetek.....	106
Bibliográfia.....	113-119

Amikor 1789 óta annyi forradalmat
látunk, annyi korrupciót, annyi áru-
lást és a nép részéről annyi hiába-
való áldozatot, annyi csalódást, any-
nyi elnyomást és annyi nyomort, akkor
minden nemes szív azt kérdezi magától:
ez hát az Emberiség elkerülhetetlen
sorsa ? Nincs semmiféle orvosság ?
És ha mégis létezik, akkor mi is ez
orvosság ?

Étienne Cabet

Bevezetés

Franciaországban nagy hagyományokra tekint vissza a rendkívül gazdag Marx előtti szocialista gondolkodás történetének feldolgozása, és ezzel együtt az utópista szocialista teoretikusok műveinek kritikai kiadása. Jelen alkalommal, amikor egy kevésbé ismert - inkább csupán Petőfivel kapcsolatban említett -, de a francia szocialista eszmétörténet kialakulásában jelentős szerepet játszó utópista kommunista gondolkodó, Étienne Cabet életművét kíséreljük meg vázlatosan bemutatni, akkor a hazánkban még mindig gyermekcipőben járó ilyen irányú elmélettörténeti kutatásokhoz kívánunk szerény mértékben hozzájárulni.

Munkánk során elsősorban az igen sokrétű francia nyelvű, főleg marxista vagy marxizmusához közel álló irodalom felhasználására támaszkodtunk, amelyeket ugyanakkor kritikával fogadunk el. Ezek a szerzők, noha bizonyos vonatkozásban látszólag egységesen ítélik meg a XIX. századi francia utópista gondolkodás történetét, mégis néhol jelentős módszertani- és nézetkülönbségek merülnek fel közöttük. Például a legtöbb teoretikus /Labrousse, Rich, Louis/ megegyezik abban, hogy a juliusi monarchia idején az ún. kommunista mozgalomnak két fő, egymással elméletileg szembenálló irányzat van; a Cabet féle reformistának és racionalistának nevezett, valamint a neobabouvisták materialistának és forradalminak nevezett irányvonala, amelynek legismertebb képviselője Blanqui. Ettől a felfogástól jelentős mértékben eltér a Halévy által javasolt felosztás, aki a burzsoá történetfelfogás más képviselőihez hasonlóan - bizonyos differenciálatlansággal -, egy

anarchista /Proudhon, Bakunyin/ és egy Marx névével fémjelzett un. etatista vonalat különböztet meg.

Garaudy, noha marxista szándékkal, de a marxi történet-szemlélet kategóriáit mereven alkalmazva koncepciójában a babouvista és jakobinus hagyományok ápolói /Laponneraye, Pillot/ mellett, számunkra érthetetlenül, külön irányzatként jelöli meg a materialistákat /Dézamy, Blanqui/, figyelmen kívül hagyva az említett két irányzat azonos eszmei gyökereit. Tulajdonképpen a marxista koncepcióhoz legközelebb álló álláspontot Bravo fejti ki, aki történeti módon közelíti meg a kérdést, noha ezt nem képes következetesen végigvinni.

Ami bennünket illet, munkánkban a Kommunista Kiáltvány harmadik fejezetében kifejtett marxi-engelsi kategóriarendszer mellett alapvetően Engelsnek A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig című írásában megfogalmazott történeti felfogását vettük még figyelembe.

Annak ellenére, hogy a francia utópista szocializmus történetével kapcsolatban gazdag forrásanyagra támaszkodhattunk, a szűkebb értelemben vett témákra vonatkozóan mégis csak egyetlen Cabet-ről szóló részletes monográfiát forgathattunk haszonnal: Prudhommeux: Icarie et son fondateur Etienne Cabet című művét, amelyet a nemzetközi szakirodalom egységesen a Cabet-kutatás alapművének tekint.

Annak a ténynek ismeretében, hogy Cabet műveinek összkiadása még mindig várat magára, talán nem tűnik meglepőnek, hogy a

XIX. században kiadott művei – mint erre Petőfi ismert kutatója, Lukácsy Sándor^x is felhívja a figyelmet – Magyarországon rendkívül nehezen hozzáférhetőek. Tudomásunk szerint Cabet-nak csak a Forradalom népszerű története című érdekes, de témánk szempontjából nem túl jelentős munkáját kaphatja kézhez a magyar olvasó. Ennek következtében munkánk során sajnálatos módon nem tudtuk felhasználni Cabet másik, elméletileg jelentős művét, Az igazi kereszténységet. Ugyancsak nélkülöznünk kellett azokat – a mindmáig feldolgozatlan – vitairatait és cikkeit, amelyeknek nagy része ujságjában, a Populaire-ben jelentek meg.

Mégis úgy érezzük, hogy feladatunkat képesek leszünk megoldani, hiszen a párizsi Anthropos kiadó^{xx} által beindított összkiadás első köteteként 1970-ben megjelent Cabet elméleti főműve, az Utazás Ikáriában című, amely végső fokon szisztematikusan és legátfogóbban tartalmazza Étienne Cabet kommunisztikus elméletének lényegét.

Dolgozatunkban elsősorban ennek a műnek az alapján teszünk kísérletet arra, hogy ha röviden is, de – a kor történelmi – társadalmi viszonyaiba ágyazva – bemutassuk a kibontakozó francia munkásmozgalom e kiemelkedő alakjának elméleti munkásságát, ugyanakkor nem vállalkozhattunk arra, hogy nyomon kövessük rendszerének gyakorlati megvalósítását.

^x
Lukácsy Sándor: Petőfi és Cabet Irodalomtörténeti Közlemények 1966. 3-4 szám 293-334. o.

^{xx}
Végül^a négy kötetre tervezett összkiadásból – ismeretlen okok miatt – csupán a fentebb említett első kötet jelent meg.

I. Franciaország a juliusi monarchia idején

Az 1789-es polgári forradalom győzelme megnyitotta a kapitalista fejlődés útját Franciaországban. A tőkés rend konszolidációja Napóleon császársága idején megy végbe, ekkor születnek azok az intézmények, törvények és intézkedések, amelyek véglegesítik a polgárság uralmát. Noha a restauráció bizonyos korlátok közé szorította az egyre inkább kibontakozó kapitalista fejlődést, mégis, létének fenntartása érdekében, kompromisszumokra kényszerült a burzsoáziával.

Franciaország a XIX. század első felében gazdaságilag a világ második legfejlettebb országa, a kor ipari nagyhatalmához, Angliához képest azonban mégis korszakos hátrányban van. Míg Angliában az ipari forradalom és a gyárpar kialakulása szempontjából döntő jelentőségűnek a XVIII. század második fele tekinthető, addig Franciaországban ez a folyamat csak a XIX. század első felében kezd kibontakozni, de tetőpontját a második császárság idején éri el.

Franciaországban tehát a juliusi monarchia biztosítja azokat a kedvező társadalmi feltételeket, amelyek a tőkés termelési viszonyok szélesebb körű elterjedéséhez szükségesek. Angliához hasonlóan az ipari forradalom és a gépi nagyipari termelés először itt is a könnyűipar területén indul meg, és a 30-as években néhány sajátosan francia iparág /pl. selyemipar/ mellett csak a kohászatra és a fémgyártásra korlátozódik. Ezekben az iparágakban fokozódik a koncentráció, a gépesítés és az új technikai ta-

lálmányok felhasználása. /Pl. a Jacquard szövőszék alkalmazása

a pamutiparban./ Az ipari fejlődés szempontjából mérvadó gőz-

gépek száma 1830 és 1847 között 615-ről 5000-re emelkedett.¹

Ebben az időben alakulnak ki a nagyobb ipari körzetek, Párizs,

Lyon, Mulhouse központokkal. A francia ipar azonban az angollal

ellentétben, a csak szórványosan fejlődő nagyipar ellenére, meg-

őrzi döntően kisüzemi és manufakturális jellegét. 1845-ben mind-

össze 3.200 olyan vállalat van, amely 50 munkásnál többet foglal-

koztat, és csak 135 olyan, amelyben 500-nál több munkás dolgozik.²

Igy a 30-as években a francia gazdasági élet szerkezetét sajátos

kettősség jellemzi: a még túlsúlyban lévő tradicionális ipar /kéz-

műipar, háziipar/, és a kialakulóban lévő modern, gépi nagyipar

együttélése.

A juliusi monarchia az ipar fejlesztése mellett, a pénzarisz-

tokrácia érdekeitől motiválva, sokat tesz az un. infrastruktúra

javításáért. Terveket dolgoznak ki az uthálózat korszerűsítésére,

a folyami hajózás fellendítésére, csatornaépítésre. E munkák ösz-

szehangolására 1836-ban megalakult a Közmunkaügyi Minisztérium. A

30-as években Franciaországot is eléri a vasutépítési láz / az un.

"railway mania"/. 1842-ben törvényt fogadnak el a vasutépítésről,

amelynek eredményeképpen Franciaországnak 1848-ban 3000 kilométe-

res vasuthálózata lesz. Az infrastruktúra fejlesztése nagymérték-

ben elősegíti a belkereskedelem, szállítás fellendülését és előké-

szíti az egységes nemzetgazdaság valamint nemzeti piac kialakulá-

sát.

Bár a most tárgyalt időszakban az ipar viszonylag jelentős

fejlődése ellenére az ország 1848-ig megőrzi alapvetően mezőgazdasági jellegét. Annak ellenére, hogy a művelt földterület többségét a kisparaszti gazdaságok alkotják, a föld már a restaurációtól kezdődően a burzsoáziának is kedvelt befektetési területe lesz. A fokozódó kapitalista jellegű beruházások következtében növekednek a termésátlagok, és ugrásszerűen gyarapszik a megművelt területek nagysága.

Az időnkénti prosperitás ellenére a gazdasági fejlődés korántsem zavartalan. A francia gazdasági élet egyenetlen fejlődése különböző okokra vezethető vissza. Első helyen említhetjük, a hitelélet elégtelenségét, amely gátolja mind az ipar, mind a mezőgazdaság nagyobb arányú fellendülését. A meglévő hitelszervezetek, bankok a jelentősebb befektetések finanszírozásához nem rendelkeznek elegendő tőkével és ennek következtében sokba kerülnek a hitelt igénylő magánvállalkozások. Ismeretes, hogy az új bankpolitika alapjai csak az 50-es évek elejére alakulnak ki, így a polgárkirály uralkodása idején a pénztőkések spekulációit -- amelynek egyik fő területe éppen az előbb említett vasutépítés -- lényegileg semmi sem korlátozza egészen az 1847-es gazdasági válság kirobbanásáig. Ebből a szempontból tehát rendkívül találó Marxnak az a megállapítása, hogy "a juliusi monarchia nem egyéb volt, mint a francia nemzeti gazdaság kiaknázására alakult részvénytársaság,..."³

Ugyanakkor azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy amikor a megerősödő kereskedelmi- és banktőke nem külföldi vállalkozásokat finanszíroz, akkor sem a hazai gazdasági

élet vérkeringésébe kapcsolódik be, hanem az említett iparágakon és a vasutépítésen kívül csak a sajátosan francia luxuscikkiparba fektet be. A periódikus válságok jelentkezései jelzik, hogy Franciaország a tőkés világrendszer részévé vált. Az 1838-32-es krízist, amelyet a sok áldozatot szedő kolerajárvány is súlyosbit, az 1839-40-es követi, majd az 1847-ben Angliából kiinduló, egész Európán végigsöprő első nagy nemzetközi gazdasági válság egyben a rendszer bukását is előmozdítja.

A nagy francia forradalom mélyreható változásokat idézett elő a társadalom szerkezetében is. E forradalom jelentőségét Engels a következőképpen jellemzi: "A nagy francia forradalom a burzsoázia harmadik felkelése volt, de az első, amelyet valóban végigharcoltak az egyik küzdő félnek az arisztokráciának szétzúzásáig és a másiknak, a burzsoáziának teljes kiadáláig."⁴ Engelsnek ez a megállapítása csak a 48-as forradalom utáni időszakra lesz maradéktalanul érvényes, mert a juliusi monarchia a burzsoáziának csak egy rétegét, nevezetesen a pénzarisztokráciát vonja be a politikai hatalom gyakorlásába. Az ipari burzsoázia viszont, amely a polgárság döntő többségét alkotja, érdekeinek állandó sérelme miatt, végig mint a rendszer hivatalos politikai ellenzéke tevékenykedik.

Franciaországban -- éppen a korábban jellemzett sajátos gazdasági szerkezet következtében -- nagyszámu a közép- és kispolgári réteg, amely a nagyipar termelékenységét nem tudja műhelyében alkalmazni, s ezzel megkezdődik helyzetének lassu, de feltartóztat-
hatatlan romlása. /Többek között e fokozatosan deklasszálódó tár-

sadalmi rétegek illuzióit fejezik ki a kispolgári szocialista gondokodók elméletei/.

Franciaország gazdasági szerkezetével összefüggő másik sajátosság a paraszti tömegek igen nagy számaránya a társadalomban. A nagybani termelés a falusi ipar hanyatlását eredményezi, de a munkájuktól megfosztott, városba áramló paraszti tömegeket a nagyüzem képtelen foglalkoztatni. Ezzel párhuzamosan azonban a gépek elterjedése a mezőgazdasági termelésben ösztönzőleg hat, a kisparaszti gazdaságok egy részének helyzete a többlettermelés állandósulása révén stabilizálódik, másik részéé viszont fokozatosan rosszabbodik. A parasztság kulturális színvonalában azonban nem változik jelentősen, az analfabétizmus e rétegnél a legszármottevőbb.

A társadalom dinamikusan fejlődő osztálya a munkásosztály, amely az európai országok közül először Franciaországban vesz részt politikai erőként egy polgári forradalomban. Annak ellenére, hogy a X.Károly hatalmát megdöntő júliusi forradalomban a munkásosztály nagy áldozatokat hozott, Lajos Fülöp még az alapvető demokratikus jogokat sem biztosította számára.

A munkáscsaládok száma ebben az időszakban körülbelül 5-6 millió, ennek nagy része a kiséiparban dolgozik; az ún. nagyüzemi munkásság lényeges száma kb. 1 millió főre tehető: s ez a nagyobb ipari központokban koncentrálódik.⁵ A munkásosztály vezető és legöntudatosabb elemei ez utóbbi rétegből kerülnek ki. Franciaországban a legforradalmibb, legszervezettebb munkásrétegek a textilipari és az építőipari munkások. A nagyüzemi termelés

munkaerőfelesleget teremt, amelyet a 30-as években jelentkező demográfiai hullám is súlyosbit.

Az üzemekben elterjedt az olcsó gyermekmunka felhasználása, ami ellen - a hasonló jellegű angol törvény hatására - 1841-ben törvény születik Franciaországban is, amelynek értelmében 8 éven aluli gyermekek nem foglalkoztathatók ipari üzemekben. Ennek gyakorlati megvalósítását azonban akadályozza, hogy az ellenőrzést a törvény a munkáltatók kezébe helyezi. A munkaidő átlagosan napi 15 óra, a bérek viszont olyan alacsonyak, hogy nem biztosítják a munkáscsaládok megélhetését, tehát fokozódik a munkásnyomor. Erről a nehéz helyzetről rajzol megrázó képet Villermé 1840-ben A selyem, len, és pamutmanufaktúrákban alkalmazott munkások morális és pszichikai állapotának leírása címmel megjelent és nagy feltűnést keltő könyve.

A rendszer politikai konszolidációja az első munkásmegmozdulások leverése után Casimir Périer keménykezű miniszterelnöksége idején, 1832-35 között csak nehezen megy végbe. A polgárkirály uralmának talán legbékésebb, válságoktól mentes kormányzati periódusa az 1835-39-es időszak, amelyet viszonylagos gazdasági fellendülés jellemez. 1839-ben robban ki Franciaország leghosszabb kormányválsága, amelyet súlyosbit Algéria eleinte látványos sikerrel kecsegtető, de később elhuzódó gyarmati háborúja és a rossz termés következtében kirobbanó gazdasági krízis. E válság élesen mutat rá a rendszer politikai ingatagságára, amelyet többen között az is bizonyít, hogy a király 18 éves uralma alatt pontosan 17 miniszterelnököt nevezett ki. A Soult és Guizot névvel fémjelzett 1840-től 1847-ig tartó kormányzat a kezdeti időszakban bizonyos

liberalizálódást hoz, oktatási és szociális téren mérsékelt reformokat hajtott ugyan végre, de a 40-es évek közepétől fokozódó munkáselégedetlenség, bankettmozgalom már egyre erőteljesebben jelzi a rendszer elmélyülő válságát.

A juliusi monarchia politikai rendszerét a történészek általában "antidemokratikus liberalizmus"-ként jellemzik. Az első periódusban készülnek azok a törvények, jönnek létre azok a formák, amelyek az egész kor politikai arculatát meghatározzák. Az 1830-ban elfogadott új alkotmány - a restauráció Alkotmányos Chartájával ellentétben, ahol a végrehajtó hatalom elsőbbséget élvezett -, nagyobb cselekvési szabadságot biztosít a képviselőháznak a királyi hatalommal szemben. Az 1831-es választójogi törvény viszont a restauráció kereskedelmi és pénzarisztokráciája számára hátrányos választójogi törvényéhez viszonyítva 100.000-ről 200.000-re növelte a választók számát, de a magas cenzus még így is csupán a burzsoázia egy szűk rétegének tette lehetővé a hatalomban való közvetlen részvételt. A francia burzsoázia többségét kitevő kis- és középvállalkozóknak szólt Guizot cinikus mondása: Gazdagodjatok ! -- ha választójoghoz akartok jutni. Míg Angliában az 1832-ben született Reform Bill után minden 26 lakos közül egy rendelkezett választójoggal, addig Franciaországban 170 főre jutott egy választó.

A liberális képviselők szeme előtt egy angol típusú alkotmányos monarchia képe lebegett, Alexis de Tocqueville pedig művében az amerikai demokráciát állítja mintául Franciaország elé. Az angol parlamentarizmussal ellentétben -- ahol a király uralkodik,

de nem kormányoz -- Lajos Fülöp beleszól a kormányzásba, fenn-
tartja a miniszterelnök kinevezésének jogát, aktívan beavatkozik
a parlamenti harcokba, ahol saját pártot is létrehoz. A dinasztia
pártja, az un. orléans-isták két csoportra oszlanak: a baloldali
ellenzékiek /le Parti du Mouvement/ Odilon Barrot vezetésével csu-
pán mérsékelt reformokat követelnek, de kinosan ügyelnek arra,
hogy ne keverjék őket össze a republikánusokkal. A többséget ma-
gábfoglaló jobboldali csoportból /le Parti de la Résistance/ ke-
rülnek ki a kor ismert politikusai, Broglie, Molé, Thiers szemé-
lyében. Politikai koncepciójuk a legvilágosabban fejezik ki az u-
ralkodó banktőke érdekeit. Az orléans-isták jobboldali ellenzéke,
a legitimisták, az ultrák örökösei, a katolikus klérus és a legel-
maradottabb vidékek parasztságának támogatását élvezik. A legiti-
misták nem riadnak vissza a rendszer elleni nyílt fellépéstől sem,
például 1832 tavaszán államcsínyt kísérelnek meg, amelyet a kor-
mány a köztársasági mozgalom segítségével ver le. 1832-ben II. Na-
póleon korai halála után a későbbi III. Napóleon a hadseregben i-
gyekezett feltámasztani a bonapartizmust, ezt erősítette a juliu-
si monarchia nagyhatalmi politikai elképzeléseibe beleillő Napó-
leonkultusz is, amelynek szimbólumaként 1840-ben ünnepélyesen ha-
zaszállították I. Napóleon hamvait. Az orléans-isták leghevesebb
ellenzéke a republikánus tábor. A republikánusok legfőbb követelé-
se az általános választójog, amely révén szerintük elérhető a mo-
narchiának köztársasággal való felváltása. A juliusi monarchia i-
dején a későbbiekben jellemző köztársasági mozgalomban erős po-
larizáció megy végbe, amely végső fokon a párt szervezeti meggyengü-

léséhez vezet. 1848-ra két jól elkülöníthető irányzat kristályosodik ki, a National köré csoportosuló "háromszínű" republikánusok és a Réforme mögé felsorakozott "vörös" republikánusok tábora. Éppen a köztársasági mozgalomnak egy, a haladást felismerő része lesz az, amely a munkásosztály nyomora láttán a társadalmi problémák felé fordul, és mint a következőkben látni fogjuk, a legközelebb kerül a munkásmozgalomhoz.

Annak ellenére, hogy a burzsoázia és proletariátus harca a tőkés termelési mód kialakulásával veszi kezdetét, a feudalizmus megdöntésében a polgárság vezetésével a munkásosztály is részt vesz. Az 1848 előtti időszakban azonban a burzsoázia leghaladotabb rétegei még ideológiailag progresszív szerepet töltöttek be. A Kommunista Kiáltvány szavai szerint "a burzsoázia nyújtja tehát a proletariátusnak saját műveltsége elemeit, vagyis a fegyvert ön-maga ellen".⁶ Mint ahogyan Lukács György írja: "e korszakban a munkásmozgalom és a vele szövetkezett demokratikus áramlatok is az általános polgári ideológia erős befolyásait mutatják,...".⁷ Ez a megállapítás a francia munkásmozgalom születésére is érvényes, amely a júliusi forradalom után újjáéledő, előbb említett republikánus burzsoá mozgalomtól válik le.

A francia munkásmozgalom fejlődése eltérést mutat az angliai-tól, ami a két ország közötti -- korábban jelzett -- eltérő gazdasági és politikai fejlődéssel magyarázható, amely utóbbira Engels 1845-ban A munkásosztály helyzete Angliában című művében a következőképpen hívja fel a figyelmet: "a franciák, akik izig-vérig politi-

kusok, társadalmi bajok ellen is politikai úton harcolnak,...".⁸ Ennek az az oka, hogy Angliában, ahol törvény nem gátolta a munkásosztály szabad szervezkedését, már a XIX. század 20-as éveitől, a chartista mozgalom formájában, erős legális munkásszervezet jött létre. Ugyanakkor a kormány reformpolitikája következtében -- amelybe részben a munkásosztályt is igyekezett bevonni -- az angol munkásmozgalomnak már ekkor megmutatkozott az a negatívuma, amely későbbiekben szervezetiségének forradalmisága fölé növésehez vezetett. Franciaországban viszont a munkásmozgalom kibontakozását döntően hátráltatta az 1789-ben született Le Chapelier törvény, amely megtiltotta, sőt egyenesen bűncselekménynek minősítette a munkásosztály szervezkedését. E törvény káros hatásaként Franciaországban még a 30-as években is a munkásosztály képviselői csak titkos társaságokban szervezkedhettek. A most említett tényezőkkel indokolható az is, hogy míg Angliában a munkásosztálynak a burzsoáziától való leválása már 1843-ban, a gabonátörvény eltörlésével bekövetkezik, addig Franciaországban ez a folyamat, bár a negyvenes években megindul, de a munkásosztály lényegében önálló erőként először csak a 48-as forradalom júniusi felkelésében vesz részt.

A Le Chapelier törvény negatív hatása ellenére Franciaországban a restauráció idején megindul a munkásszervezetek kialakulása. Földalatti mozgalom keretében, a mesterlegények társulásaiból /compagnonnage/ -- amelyek az azonos területen és azonos szakmában dolgozókat tömörítik -- jönnek létre az első segélyegyletek /société des secours mutuels/. A restauráció korában a felkelés ritka, politikai tartalmu követeléssel csak az olasz mintára szerveződő char-

bonnerie mozgalom lép fel, amely egy demokratikus berendezkedésű köztársaságért harcol.

Az 1830-tól 1848-ig terjedő időszak a francia munkásmozgalom fejlődésének újabb nagy korszakát jelenti. Eleinte úgy tűnik, hogy a juliusi fordulat nagyobb szabadságot biztosít a munkásszervezkedés kibontakozásához, de Lajos Fülöp uralma és az új alkotmány hamarosan szétfoszlatja ezeket a reményeket. Éppen ezért a 30-as évek munkásmozgalmának alakulásában a történészek nagy szerepet tulajdonítanak a forradalmi hagyományoknak és a forradalmat követő csalódottságnak, kiábrándultságnak. Mint a korábbiakban már hangsúlyoztuk, a juliusi monarchia nem hozott pozitív változást, sőt a munkásosztály életfeltételeinek rosszabbodása következett be.

Az ujjaszerveződő köztársasági mozgalmaknak a szociális kérdések felé történő tájékozódása nem egy érett politikai koncepció eredménye, hanem sokkal inkább azzal hozható összefüggésbe, hogy a munkásosztály helyzetének romlása - éppen a gyárpar rohamos elterjedése folytán - ebben az időszakban általános társadalmi kérdéssé kezdett válni. A 30-as évek elején a republikánus tábor tevékenységébe a régi vezetők mellett Raspail, Blanqui, Trélat és Barbés személyében egy fiatal értelmiségi és kispolgári származású réteg is részt vesz, akik kapcsolatba kerülnek a munkásosztállyal és szervezik harcukat. A republikánusok szervezkedése különböző társaságokban indul meg, amelyek közül az első jelentősebb, a forradalom napjaiban megalakult, főleg értelmiségieket tömörítő

Nép Barátainak Társasága /Société des Amis du Peuple/ Raspail vezetésével. A szervezet programjában világosan megfogalmazódnak az osztályellentétek, s végcélként a társadalom teljes mértékű átalakítása vetődik fel. 1832-ben Napóleon tábornokának Lamarque-nak temetése alkalmából e társaság komoly politikai megmozdulást szervezett a juliusi monarchia ellen. E megmozdulást többek között az tette híressé, hogy ekkor használták először az azóta a nemzetközi forradalmi munkásosztály egységét szimbolizáló vörös lobogót.

A szervezkedés elleni hatósági fellépés következtében a Nép Barátainak Társasága felbomlik, és vezetőinek többsége 1832-ben megalakítja az Emberi Jogok Társaságát /Société des Droits de l'Homme/, amelynek elnöke az 1833-as átszervezés után a 48-as tábornok testvére, Cavaignac lesz. A társaság, mint elnevezése is mutatja, programjában a nagy francia forradalom jakobinus eszméihez, az 1793-as Emberi Jogok Nyilatkozatához nyúl vissza. A program jól tükrözi a republikánus vezetés elképzelése és a munkáskövetelések között fennálló kettőséget; a tipikusan republikánus követelések mellett /választójog, demokratikus szabadságjogok, köztársaság/ hangot kapnak a szociális tartalmuak is, amelyet a program egy kispolgári jellegű társadalmi reform követelésével igyekszik összekapcsolni. Ennek illusztrálására álljon itt egy rövid idézet a program szociális részéből: "Ami a munkát illeti, mi azt követeljük: hogy a tőke ne zsákmányolja ki a munkást, hogy a kétkezi munka legyen az egyedüli haszon, hogy a munka a népbankok felállításában, az oktatás elterjesztésében ... a társulások lehetőségében megtalálja azo-

kat az eszközöket, amelyek megkönnyítik feladatát".⁹ A társaság nemcsak programjának eredetiségében, hanem kiterjedt fővárosi és vidéki szervezetei révén is felülmúlja a többieket. Az Embri Jogok Társasága gyakorlati tevékenysége révén, segélyegyletek, egyesületek létrehozásának szorgalmazásával, sztrájkok szervezésével kerül közel a munkásosztályhoz.

Mint korábban már említettük, a juliusi forradalmat általános elégedetlenségi hullám követte, és az 1832-ig elhuzódó gazdasági válság hamarosan felszínre hozta a rendszer társadalmi problémáit. Franciaországban ettől az időtől kezdve válnak a sztrájkok a munkásosztály fő fegyverévé, a gazdasági követelések politikai tartalommal telítődnek, kirobbannak az első munkásfelkelések, amelyek ösztönös jellegűek voltak. Például a gépesítés elterjedésére történő reakcióként 1831-ben egész Franciaországban gépromboló mozgalom söpört végig. Ennek az esztendőnek legkiemelkedőbb munkásmozgalmi eseménye a francia selyemipar központjában, Lyonban novemberben kitört ösztönös megmozdulás, amely hamarosan felkeléssé szélesedett. A "dolgozva szabadon élni, vagy harcolva meghalni" jelszóval küzdő takácsok megmozdulását csak három napig tartó véres küzdelemben tudták a kormány csapatai leverni.

1833-ban tovább folytatódtak a sztrájkok a nagyobb ipari központokban, Anzinban, Nantes-ban, St.Étienne-ben, amelyek szervezésében a megalakuló legális és titkos társaságok is résztvettek. 1834. április 5-én, az Emberi Jogok Társasága támogatásával újabb felkelés robbant ki Lyonban. A második lyoni felkelés során -- amelyet négy napi harc után sikerült csak vérbefojtani -- a munká-

sok nemcsak a bérek felemelését és a munkaidő csökkentését követelték, hanem a köztársaság kikiáltását is /"vörös reszpublika"/. Nyolc nap múlva Párizsban is hasonló megmozdulásra került sor, a dolgozók barikádokat emeltek a munkásnegyedekben, a katonaság terrorja a Transnonain utcai vérengzésben érte el csúcspontját, ahol egy utca ártatlan lakóit mészárolták le.

A politikai hatalom megszilárdulásával egyidőben a rendszer támadást indít a köztársasági és munkásmozgalom ellen. Az 1834-es munkásfelkelések leverése után 164 republikánus vezetőt tartóztattak le részvétel vádjával. 1835-ben pedig megalkották az un. szeptemberi törvényeket, amelyek többek között politikai vétés esetén lehetővé tették a bírósági eljárás megkönnyítését, másrészt a megszigorított sajtótörvények elsősorban a republikánus orgánumokat sújtották. E törvények és a rendőri üldözés természetesen a köztársasági mozgalom visszaesését és a különben is gyenge munkásszervezetek szétzizálódását eredményezték.

A republikánusok társaságai mellett a 30-as évek első felében kezdenek kialakulni a munkáosztály gazdasági harcát irányító önálló érdekvédelmi szervezetek. Erre az időre szembetűnő változás megy végbe; a restauráció idején működő szervezeti forma, a mesterlegény-egyletek még megmaradnak, de a gépesítés elterjedésével folyamatosan háttérbe szorulnak. Ezekről a compagnonnage-okról, az egy szakmában dolgozó munkások közötti szolidaritásról rajzol hű képet A. Perdiguier 1854-ben megjelent könyve az Egy mesterlegény visszaemlékezései. A munkásszervezetek legelterjedtebb

formái egyre inkább a kölcsönös segélyegyletek /sociétés des secours mutuels/ lesznek, a szakszervezetek elődei, amelyek betegség, halál, munkanélküliség esetén nyújtanak csekély és alkalmi anyagi támogatást. A társulás másik formája a termelési szövetkezet /association de production/, amely az üzemek munkásirányításáért harcol. Ez az elméletileg kevésbé tisztázott elképzelés a júliusi monarchia idején nem tett szert nagy tömegbefolyásra, mégis egyik formája az 1848-as forradalomban a Louis Blanc-féle nemzeti műhelyek felállításában valósult meg. E munkásszervezetek megjelenésével a 30-as években fokozódik a munkásszolidaritás, és az átfogó szervezetek elterjedése már a munkásegység kialakulását vetíti előre. Ezt a fejlődési vonalat szakítják meg a kormányzat említett ellenintézkedései.

Az 1835-ös törvények polarizálódást idéztek elő a köztársasági táborban. A jobboldal továbbra is a munkásmozgalom legalis keretei között tartására törekedett, a baloldal viszont a munkásosztály álláspontjához közeledett, és a társadalom gyökeres átalakításának szükségességét hirdette, de elvesztette legalitását. A francia munkásmozgalom fejlődését negatívan befolyásoló tényezők — a munkásosztály legalis szervezkedését megtiltó alkotmánycikkely és törvények — következtében a titkos társaságok keletkezésével a munkásosztály szervezeteinek tömegkapcsolattal nem rendelkező, torzult formái jöttek létre. A republikánus mozgalomnak a munkásosztályhoz közelálló leghaladóbb irányzata tehát földalatti, illegális szervezetek létrehozására kényszerült, ami részben meghatározta harci módszerét. Noha az eddig ismertetett társaságok legalisan

működtek, az 1834 februári törvény, erős rendőri ellenőrzés mellett is mindössze 20 főben maximálta a tagok létszámát. Az első titkos szervezetek az 1834-ben Berryer-Fontaine vezetésével megalkult Forradalmi Légiók /les Légions Révolutionnaires/ és a Blanqui, Barbes által irányított Családok Társasága /la Société des Familles/ voltak. Ez utóbbi társaság szigorúan konspiratív felépítésével a babouvista hagyományokat elevenítette fel. A neobabouvisták szellemi vezérüknek Buonarrotit tekintették, aki bár személyesen nem vett részt a titkos társaságok szervezésében, de mégis ő közvetítette számukra Babeuf főbb eszméit és módszereit. E tanítások elméleti továbbfejlesztője és egyben gyakorlati megvalósítója a XIX. században A. Blanqui volt. 1836-ban a rendőrség által leleplezett 1200 főt számláló Családok Társaságának vezetői 1837-ben új szervezetet hoztak létre Évszakok Társasága /Société des Saisons/ néven. E társaság azt a blanquista koncepciót vallotta magáénak, hogy a politikai hatalmat jól szervezett titkos forradalmi csoporttal kell erőszakkal megragadni. A gyakorlati megvalósítás, az Évszakok Társasága által 1839 májusában Párizsban kirobbantott felkelés azonban kudarcot vallott, és egyben rávilágított ennek a tervnek a legfőbb helytelenségére, a tömegbázis jelentőségének lebecsülésére.

A 30-as évek második felétől a hazai társaságokon kívül főleg német emigránsok hoztak létre Franciaországban különböző szervezeteket. Ezek közül kiemelkedik az 1836-ban Th. Schuster vezetésével megalakult Igazak Szövetsége. Az emigráció új vonásokkal gazdagította a francia munkásmozgalmat, megkezdte annak gyors internacionalizálódását.

Az 1837-es recesszió és az 1839-40-es politikai válság utáni időszakot a munkásmozgalom fejlődésében mint a kommunista eszmék fokozott térhódításának korát jellemezhetjük. Éppen ezt a köztársasági táborból kiváló kommunista mozgalmat tekinthetjük a leginkább munkás-jellegűnek. A kommunista fejlődés kibontakozása tulajdonképpen már 1832-től megindul Laponneraye, Pillot, Dézamy stb. munkássága révén, de eszmeileg és szervezetileg csak a 30-as évek végére kristályosodik ki. A szó szorosabb értelmében vett kommunista mozgalom és szocialista mozgalom kifejezett szétválásáról csupán a 40-es évektől kezdődően beszélhetünk, így tehát Franciaországra vonatkozóan már erre az időszakra érvényes Engelsnek a "Kommunista Kiáltvány 1888-as angol kiadásához" írott előszavának azon gondolata, hogy egyre inkább "a szocializmus burzsoázis mozgalma, a kommunizmus munkásmozgalma" jelentett".¹⁰

E "nyers, csiszolatlan, merőben ösztönös kommunizmus" Franciaországban két irányzatra oszlik: az előbbieken jellemzett babouvista taktikát követő forradalmi, ateista ágra /Elanqui, Barbes, Barnard/, és a Cabet képviselte evolucionista, deista ágra. Erre az időszakra mindkét irányzat nagytekintélyű sajtóval, vidéken is komoly szervezetekkel és tömegbázissal rendelkező mozgalommá nővi ki magát.

1843-ban -- többek között a munkáskérdés jelentőségének felismeréseként -- a köztársasági pártban is szakadás következik be. A National nevű lap köré tömörült csupán politikai reformokat követelő ipari burzsoázia és liberális polgári értelmiség képviselte

hivatalos irányvonal mellett Ledru-Rollin és Flocon irányításával megjelenik a kispolgári demokraták ujságja a Réforme, amely programjában — kispolgári eszmék és törekvések között — de felveti a munkásosztály helyzetének tarthatatlanságát és mérsékelt szociális reformokat követel.

A 40-es évekre jelentősen megerősödtek a munkásosztály szervezetei, gyarapodott a társulások száma, fokozódott egységük és egyre több nagyméretű sztrájkot szerveztek. A szervezettség növekedését bizonyította az a sztrájkhullám is, amely 1840-ben Párizsban tört ki 60.000 munkás részvételével. Ezután szinte nem mult el év a munkásosztály megmozdulása nélkül. 1844-ben beszüntették a munkát a Loire-menti szénbányák és a környező ipari központok dolgozói. Az 1846-47-es esztendőből — a gazdasági válság előjeleként /aszály, burgonyavész/ — sokasodtak az élelmezési gondok, kenyérhiány és drágaság miatt kirobbanó sztrájkok.

Erre az időszakra a burzsoá republikánus propaganda is új formát öltött a bankettmozgalom bevezetésével. A választójog kiterjesztéséért folytatott harc mindig sarkalatos kérdése volt a köztársasági mozgalomnak; bár a National hivei ingadoztak, a Réforme viszont szilárdan állást foglalt a választójog és a köztársaság mellett. A republikánusok bankettjein kívül a kommunisták önállóan is rendeztek banketteket, pld. 1840-ben Bellevilleben, ahol több mint ezer munkás előtt Pillot és Dézamy mondott beszédet. A kommunista tömeggyűléseket azonban a kormány hamarosan betiltotta.

E mozgalom -- mint a monarchiával szembeni elégedetlenség egyik exkluzív kifejezési formája -- 1847-től újabb lendületet vett. Engels 1847 decemberétől 1848 januárjáig Párizsban élt és a chartista Northern Star tudósítójaként korhű jellemzést adott erről az időszakról. A bankettmozgalom 1847-ben Páriszból indult el, ahol "... a reform híveinek valamennyi frakciója képviseltette magát, s a gyülekezet meglehetősen vegyesre sikerült; de a demokraták, lévén a legaktívabbak, szemmel láthatóan túlsúlyban voltak".¹¹ Ezt az összejövetelt számos követte vidéken, Strasbourgban, Lille-ben, Dijon-ban, ahol Louis Blanc beszélt. 1847 végén Guizot -- éppen ezek nagy tömegvisszhangja miatt -- végleg betiltotta a bankettmozgalmat, de már ez a rendelkezés sem akadályozhatta meg a júliusi monarchia végső összeomlását.

Az 1830-tól 1848-ig terjedő időszak ideológiai szempontból rendkívül heterogén korszak. A 30-as évek elméleti-politikai sokszínűségét az adja, hogy a kapitalizmus kibontakozó ellentmondásaira a kor legjelentősebb szellemi áramlatai különbözőképpen reagálnak. A romantikus lázadás az irráció és érzelem elsőbbségét hirdeti a rációval és értelemmel szemben, és a megoldást az eszményített múltba helyezi. Ezzel szemben más kiutat vélnek felfedezni az utópista szocialisták, mint ahogy Lukács György rámutat: "... olyan társadalmi-történelmi világképet keresnek, amely a forradalom utáni időszak ellentmondásosságából indul ki, és az ellentmondások jövőbeli legyőzésének perspektíváját tünteti fel valóságosnak".¹² Az utópisták a romantika Én-kultuszával szemben a

XVIII. századi racionalista filozófiához és forradalmi hagyományokhoz nyulnak vissza, sajátosan keveredik elméletükben a felvilágosodás két jellegzetes társadalomtudományi felfogása, az ökonomisták /fizikokraták, Turgot/ és a moralisták /Rousseau, Voltaire/ által képviselt irányzat eszméi. / Az ökonomisták elméleti hatása mindent kétséget kizáróan kimutatható pl. Saint-Simon munkásságában./

A 30-as évek szociális gondokodói éppen a juliusi forradalomban való csalódottság folytán szívesen fordulnak a nagy francia forradalom eszméi és vezéralakjai felé; ekkor éli reneszánszát a Robespierre-kultusz /pl. 1831-ben apokrif Robespierre emlékirat jelent meg/ és a jakobinus szellemet ápoló történetírás. A forradalmi eszmék elméletileg kétségkívül pozitív hatásán túl volt egy negatív következménye is, amely az előbbieken tárgyalt gyakorlati mozgalom terén mutatkozott meg, nevezetesen a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavai bizonyos illuziókat keltettek a munkásosztályban a burzsoázia forradalmiságát illetően, és ezzel zavarólag hatottak az új osztályellentétek felismerésében.

A forradalom szellemi hagyatékából kiemelkedően nagy hatást gyakoroltak az utókorra a kommunizmus XVIII. századi teoretikusának, Babeufnek nézetei. Az Egyenlők összeesküvésének történetét Babeuf harcostársa, Buonarroti teszi közzé 1828-ban, és e mű megjelenése nagyban hozzájárul a babouvista eszmék elterjedéséhez. Általában elmondható, hogy a forradalmi tradíciók mellett a XVIII. századi gondokodás -- nevezetesen a felvilágosodás -- mély nyomot

hagyott a XIX. századi szocialista elmélet-történetben. Az Aufklärung francia teoretikusai közül elsősorban Rousseau szellemi hatása volt meghatározó. Bár Rousseau nem alkotott összefüggő filozófiai rendszert, befolyása azonban szinte kivétel nélkül fellelhető a XIX. századi szocialista elképzelésekben.

Az utópista regény mellett a XVIII. században megjelenő kommunisztikus társadalomelméletek /Meslier, Mably, Morelly/ iránti nagyfokú érdeklődés középpontjába Babeuf munkássága mellett Morelly-é kerül. A Morelly név mögött közel ötven évig Diderot-t sejtették a kortársak. A Természet kódexe /Code de la Nature/ című írása Rousseau és Buonarroti művei mellett legnagyobb mértékben befolyásolta a XIX. század kommunista gondolkodóinak nézeteit. Hatást gyakorolt többek között Cabet eszmei formálódására, valamint Dézamy-éra, akinek a Közösség kódexe /Code de la Communauté/ című könyvét közvetlenül Morelly inspirálta. Morelly művei mellett Mably-é is hozzáférhetők a XIX. század 30-as 40-es éveiben, de Meslier abbé figyelemreméltó írása a Testamentum először csak 1864-ben jelenik meg.

Magának a szocializmus szónak az eredetéről annyit jegyezhetünk meg, hogy a XIX. századi szocialista rendszerek megalkotói Saint-Simon, Fourier még nem nevezték szocialistának tanításukat. Ez a szó először Angliában fogalmazódott meg minden valószínűség szerint, ahol Owen 1841-ben írott Mi a szocializmus? című pamfletje nyomán kezdték iskoláját így nevezni, és Franciaországban a 40-es években terjedt el. Itt P. Leroux használta először, mint ir-

ja: "Én voltam az első, aki a szocializmus szót használtam. Ez egy neologizmus volt tehát, szükségszerű neologizmus. Ezt a szót az elterjedő individualizmus ellentétéként találtam ki".¹³

A kritikai utópista szocialisták elméletei a harmincas-negyvenes évekre — tanítványaik minden erőfeszítése ellenére — nem válhattak politikai mozgalmakká, szektává merevedtek, és veszítettek népszerűségükből. A saint-simonizmus, amely egyszerre volt gazdasági, morális és vallási rendszer, egy szűk értelmiségi elit /Bazard, Enfantin, Rodriguez, Comte/ doktrínájává válik; bár sajtója a L'Organisateur majd a Leroux szerkesztette Le Globe megpróbálja programját vidéken is népszerűsíteni, ám mégsem tud a tömegek közé hatolni. A fouriérista iskola legismertebb képviselője V.Considérant újságcikkeken és brosurákon kívül számos elméleti művel is gazdagítja a falanszter-irodalmat, de annak gyakorlati megvalósítására tett kísérletei sikertelenek maradtak.

Szociális színezetű reformer törekvések jelentkeznek a katolikus egyházon belül is; a társadalmi problémák felé fordulás legerősebben Lamennais munkásságában érződik. Az Egy hívő szavai /Paroles d'un croyant/ című művében — amely a szociális gondolkodók sorában jelöli ki helyét — a katolikus egyház kritikája az egész polgári társadalom kritikájává szélesedik, egy új demokratikus társadalomért harcol, amelyet az őskeresztényi állapottal azonosított kommunizmusban talál meg. A XVIII. századi ateizmus és racionalizmus ellenhatásaként a XIX. században nem ritka a miszticizmusba burkolt szocialisztikus tanok elterjedése, sőt nagyon sok gondolkodónál fellelhetők nyomai. Különösen erősen jelentkeznek a kato-

likus és szociális tanok összefonódása a saint-simoni iskolához tartozó teoretikusok munkásságában, a már említett P.Leroux-nál, aki a vallási humanizmust társadalmi reformmal akarja kiegészíteni.

A szocialista tanok mellett új kommunistának nevezett elméletek is kezdenek elterjedni a munkásosztály körében. Maga a kommunizmus, bár nagyon régi eredetű szó, politikai értelemben csak 1838 körül kezdik használni Franciaországban. Ebben az értelemben a kommunizmust a közösségi rendszerrel azonosították. A XIX. század első felében a kommunisztikus tanok két említett elméleti megalapozója /Cabet, Blanqui/ igen eltérő módon képzelte el annak megvalósítását. E.Cabet -- akit egy olasz ideológiatörténész "a kommunizmus fő propagandistájá"-nak nevez¹⁴ -- 1840-ben jelenteti meg az Utazás Ikáriában /Voyage en Icarie/ című főművét, amelyben kifejti társadalmi békét hirdető, egyenlősítő kommunista nézeteit. Népszerűségét az a tény is jelzi, hogy ujságja, a Populaire a legnagyobb példányszámu munkásujság a juliusi monarchia idején.

E mozgalom másik irányvonala viszonylag a legfejlettebb ideológiával rendelkezik, és elméletileg néhol közel kerül a marxizmushoz. Teoretikusa Blanqui, akit Marx a későbbiekben "a franciaországi proletárpárt fejének és szívének" nevezett, aki, mint tudjuk, a forradalmat szűk összeesküvők csoport akciójának képzelte, viszont a hatalom megragadásának idején elfogadhatónak tartotta a diktatúrát. A forradalom és diktatura kérdésében elfoglalt álláspontja alapján ehhez a vonalhoz sorolható Th.Dézamy materialista

kommunizmusa is, aki nemcsak a Közösség kódexe /Code de la Communauté/ szerzőjeként vált ismertté, hanem az Égalitaire nevű ujságjában közzétett harcos, polemikus írásaival is.

A most említett Marx előtti kommunista teoretikusok mellett két jelentős kispolgári szocialista gondolkodó nevét kell még megemlítenünk, L.Blanc-ét és P.J.Proudhonét, akiknek elméleti tevékenysége a marxizmussal egyidőben bontakozik ki. Blanc ujságjában, a Revue du progres-ben cikk formájában 1839-ben jelenteti meg a Munka megszervezése /Organisation du travail/ című írását, amelyben a kapitalista konkurrenciát a munka megszervezésével, nemzeti műhelyek létrehozásával látja kiküszöbölhetőnek, amelyek segítségével szerinte a tömegek elérhetik az államhatalom demokratikussá tételét. Proudhon a francia szocialista gondolkodás legkiemelkedőbb alakja, a kapitalista termelési viszonyok könyörtelen kritikusa 1840-ben írta meg "egyetlen igazi elméletttörténeti jelentőségű művé"-t¹⁵, a Mi a tulajdon ?-t /Qu'est-ce que la propriété ?/, amelyben a magántulajdont veszi kritikai vizsgálat alá, de nem eltörölni, hanem egyenlő birtokkal akarja helyettesíteni.

A juliusi monarchia a politikai élet zártságához képest viszonylag nagy sajtószabadságot biztosít. A különböző irányzatok feltünésével tehát egyidőben jelentkezik ujságjuk is, így pl. megjelenik a munkássajtó. Ezek az orgánusok az írni és olvasni tudás elterjedésével óriási szerepet kapnak a különböző ideológiák elterjesztésében és népszerűsítésében.

II. Étienne Cabet élete és munkásságának főbb szakaszai

Az utópista kommunizmus legnépszerűbb franciaországi képviselője, Étienne Cabet 1788 január 1-én született Dijonban. Bár a négy gyermekes kézműves családnak - amelynek legifjabb tagja volt Étienne Cabet -, nem voltak jó anyagi körülményei, a republikánus érzelmű apa mégis nagy hangsúlyt helyezett legkisebb fia liberális szellemű neveltetésére. Cabet diákévei szülővárosához kötődnek, a középiskola befejezése után jogi tanulmányokat folytatott, majd 1812-ben doktori címet szerzett.

A pályakezdő évek is Dijonban telnek el, és csak 1820-ban hagyja el szülővárosát, amikor súlyosbodó egészségi állapota /gyermekkorától fogva rövidlátó/, valamint az ügyvédi gyakorlat-tól való egyéves eltiltás együttesen arra késztetik, hogy Párizs-ba költözzön. A fővárosban, miközben egy jónevű ügyvédnél titkárként helyezkedik el, ugyanakkor bekapcsolódik a Lafayette köré csoportosuló ellenzékiek tevékenységébe. Itt ismerkedik meg a nemesi származású Charle Teste-tel és Voyer d' Argenson-nal, akikkel életreszóló barátságot köt. Az ő segítségével kapcsolódik be 1821-ben az olasz mintára szerveződő charbonnière mozgalomba, ahol egy év múlva már fontos tisztséget tölt be. 1824-ben, megválva az ügyvédi titkárságtól, egy barátjával együtt jogi tanácsadással foglalkozó irodát nyit. 1828-tól pedig egy évig az igazságszolgáltatási gyűjtemény /recueil de jurisprudence général/ igazgatója Dallozban.

A köztársasági eszmék jegyében vesz részt az 1830-as júliusi forradalomban, majd Lajos Fülöp hatalomra jutása után, hogy a monarchiával szembenálló ellenzéki magatartása miatt eltávolítsák Párizsból, főügyésznek nevezik ki Korzika szigetére. Nyolc hónap után, 1831 májusában tér vissza Párizsba, ahol aktívan bekapcsolódik az újjászerveződő köztársasági mozgalomba, és különböző republikánus társaságokba agitál a monarchia ellen. 1833-ban Populaire néven lapot indít, amely hamarosan a kor egyik legnépszerűbb és legolvasottabb újságjává vált, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy már a nyolcadik szám után huszonehétezer példányban jelent meg. Mérész, államhatalmat támadó cikkei miatt azonban 1834 márciusában perbe fogják, kétévi börtönre és a politikai gyakorlattól való négyéves eltiltásra, vagy ötévi száműzetésre ítélik. Barátai tanácsára Cabet az utóbbit választja.

Családjával együtt előbb Belgiumban próbál letelepedni, de onnan kiutasítják, és végül Londonban talál menedéket. A "súlyos börtön" évei alatt - ahogy száműzetését nevezi - írja meg főművét, a francia munkásosztály körében nagy sikert aratott utópista regényét, az Utazás Ikáriában címűt, amely 1840-ben álnéven, majd 1842-ben szerzője neve alatt jelenik meg.

Hazatérve Franciaországba, 1841 márciusában ismét megindítja a Populaire-t, amelyben most már az ikáriai kommunizmus tervét népszerűsíti. Gyakorlati tevékenységének középpontjába 1845-től egyre inkább az ikáriai telepek létrehozása kerül, és az első hatvankilenc fős, Cabet hiveiből álló csoport 1847-ben utnak indul a Texas állambeli Nquvoo-ba. Cabet még részt vesz az 1848-as februári

forradalomban, majd 1848 decemberében elhagyja Franciaországot, Nauvoo-ba költözik, ahol közösségének megszervezésével, elméletének gyakorlatba való átültetésével foglalkozik.

A Nauvoo-i "idillt" 1851-ben viszálykodás zavarja meg; társai csalással vádolják, átadják a francia hatóságoknak, de a bíróság a vádakat alaptalannak ítéli. A felmentés után visszahajózik telepére, és itt hal meg 1856 november 8.-án.

Étienne Cabet pályafutása négy nagyobb korszakra osztható; a politikai tevékenység időszakára /1812-1833/, a kommunizmus elméleti kidolgozásának idejére /1834-1839/, a kommunizmus propaganda /1840-1848/ és gyakorlati megvalósításának periódusára /1848-1856/.

Cabet politikai karrierje a restauráció első éveitől veszi kezdetét. Liberális meggyőződése korán szembeállítja a Bourbon uralommal, és számos politikai perben vállalja a rendszerrel szembenálló hazafiak védelmét. Neve a Közvélemény érdeklődésének középpontjába akkor kerül, amikor 1816-ban Napóleon egyik tábornokát, Vaux-t védi sikeresen.

Eszmei-politikai formálódása szempontjából döntő jelentőségű évek 1820-tól kezdődnek, amikor Lafayette szalonjában ismeretséget köt Teste-tel és Argenson-nal. E két forradalmár - akik a júliusi forradalom után megalakuló republikánus mozgalom "nagy öregjei" lesznek - a restauráció nehéz éveiben hűen ápolják 1789 szellemét. Argenson és Teste ott voltak a francia munkásmozgalom születésénél,

is, barátai Buonarrotinak és olyan neves gondolkodók vallották szellemi atyjuknak mint Cabet és Blanqui. Hatásuk Cabet-ra nemcsak gyakorlati vonatkozású /a carbonari mozgalomba való bekapcsolódás/, hanem elméleti is, az ő közvetítésükkel ismerkedik meg a francia forradalom eszméivel, a szabadság és egyenlőség gondolatával. Ugyancsak az ő hatásukra, Cabet gyermekkorának kedvenc olvasmányai - amelyek közül a felvilágosodás előfutárának, Fénelonnak kemény társadalombírálatot tartalmazó Telemachosa emelendő ki - kiegészülnek Rousseau, Robespierre és Marat munkásságának tanulmányozásával.

1828 jelentős dátum a XIX. századi francia munkásmozgalom történetében: ebben az évben jelent meg Buonarroti hamar népszerűvé vált könyve, a már említett Egyenlők összeesküvése című. Ez a mű, amely tovább erősítette a nagy francia forradalom babouvista hagyományait, Cabet-ra sem volt hatástalan, bár Babenf közösségre vonatkozó nézetei még nem keltették fel az érdeklődését. Ez a tény két okkal magyarázható, egyrészt maga a mű az akkori francia munkásmozgalom elméleti színvonalához képest viszonylag korán jelent meg. Másrészt Cabet is, mint a republikánusok általában, csupán egy demokratikus köztársaságért harcolt, de a monarchiának köztársasággal való felváltását nem kapcsolta össze társadalmi forradalommal, hanem pusztán politikai forradalomként, államformaváltozás kérdéseként fogta fel. Cabet tehát majd angliai száműzetése során kezd a kommunista tanítások mélyebb vizsgálatába, de ezt még számos előtanulmánynak kell megelőznie.

Cabet eszmei fejlődésének fontos dokumentuma az a levelezés, amelyet az Orleansi herceggel, a későbbi Lajos Fülöppel folytatott

a juliusi események idején, és amelynek témája a forradalom utáni államforma kérdése. Cabet, mint meggyőződéses republikánus, a köztársasági államforma mellett foglal állást, de elfogadhatónak tart Franciaország számára egy demokratikus intézményeken alapuló alkotmányos monarchiát is: "... ha formailag elismeri a nemzeti szuverenitást - írja -, ha csak a Nemzet külön képviselői által eldöntött és jóváhagyott és az Ön által elfogadott alkotmány alapján kerül trónra, minden polgár, még a legmerészebb republikánusok is őszintén és egyhangulag csatlakoznak Önhöz,..."¹⁶.

Mint ismeretes Lajos Fülöp főügyésznek nevezi ki Korzika szigetére. Mielőtt elhagyná Párizst, megírja az Emlékezés a Királyra /Mémoire au Roi/ című irását, amelyben, mint egy vádiratban sorolja a juliusi monarchia által elkövetett hibákat. Megfogalmazza csalódottságát a rendszerben, ahol az igazi forradalmat a néptömegek vívták, de a hatalom és a politikai jogok gyakorlásából kirekesztették őket. Ez a kiábrándultság - amely oly általános volt a republikánus táborban - bizonyos naivitást is tükröz Cabet részéről és a későbbiek folyamán kétségkívül befolyásolja a forradalomról alkotott nézeteit.

A polgárkirály uralmával szembeni elégedetlenség már a 30-as évek elején a köztársasági mozgalom újjáéledéséhez, társaságok, klubok alakításához, a munkásmozgalom ébredéséhez vezetett. Korzikáról visszatérve Cabet is aktívan bekapcsolódott a republikánus tábor tevékenységébe, 1832 júniusában, a Lamarque tábornok temeté-

sén kibontakozó politikai megmozdulásban résztvevő Cabet-t izgatás vádjával letartóztatják, de bizonyítékok hiányában felmentik. Ugyanakkor több köztársasági szervezetben tevékenykedett és töltött be magas tisztséget, többek között a Segits magadon az Isten is megsegít! / Aide-tor et le Ciel t'aidera / segélyegyletben, ezenkívül harcolt a munkások ingyenes oktatásáért /Association libre pour l'éducation gratuite du peuple/, és a sajtószabadság elnyeréséért /Association pour la liberté de la presse/.

A juliusi monarchia első éveiben folytatott aktív politikai tevékenysége mellett 1832-ben jelenteti meg első művét az 1830-as forradalom története /Histoire de la Révolution de 1830/ címűt, amelyben a juliusi forradalom eseményeinek megmagyarázásához a restauráció általa ellenforradalminak nevezett politikájához nyúl vissza. Az 1830-as forradalomtól pedig 1789 eszméinek beteljesülését, "a nemzeti szuverenitás reális gyakorlását" kéri számon. Bár Cabet-nak e művét a szakirodalom nem a legjobbak között tartja számon, közönségsikere mégis nagy, az első kiadás 20.000 példányban fogy el. A hatóságok hamar felfigyelnek művének a rendszert támadó tételeire, először öt évi börtönre ítélik, de a második tárgyaláson felmentik.

A 30-as évek elején, amikor a gazdasági nehézségek a munkáosztály helyzetének rosszabbodásához és az első munkásmegmozdulásokhoz vezetnek, Cabet elméletében is megjelenik a szociális problémák iránti érdeklődés. 1833-ban megírja a Módszer a munkások siralmas helyzetének javítására /Moyen d'améliorer l'état déplorable

des *ouvriers*/ című cikkét, amelyben egy beteg munkás, egy szabó, egy ékszerész és egy republikánus orvos /föltehetőleg maga a szerző/ vitatkozik a munkásosztály helyzetéről. Cabet ebben a brosúrájában nagyon pozitívan, a francia munkásmozgalom színvonalának megfelelően a megoldást a munkásszervezetek létrehozásában jelöli meg. "Ugy tűnik számomra - írja - , hogy a lényeg az egyesülés,... /.../ Ha a társulások megegyeznének ... egy meghatározott kölcsönben, elég hatalmuk lenne ahhoz, hogy elfogadtassák panaszaikra az igazságot".¹⁷

Ettől az időtől kezdve a munkáskérdés, a munkásosztály helyzetének javítására való törekvés Cabet munkásságának egyik központi gondolata lesz. Az 1833-ban megjelenő Populaire ujságjának programjában is a munkásosztály anyagi jólétének növelését tűzi ki célul. "Anyagilag akarjuk sorsát javítani, visszaszerezni jogait, nem egyszerre erőszakkal, hanem vitával, rábeszéléssel, meggyőzéssel, a közvélemény hatalmával".¹⁸ Ebből az idézetből már kiderül, hogy bár Cabet szívügyének tekinti a munkásosztály szervezkedésének elősegítését, a megoldást a kor utópista elképzelésének megfelelően az osztályellentétek elsimításában látja, és itt már burkoltan megfogalmazódik az osztályharc elleni állásfoglalása. A mindenfajta erőszaknak ezen elutasításából következően a 30-as évek elején kapcsolatba kerül, de nem vesz részt olyan jelentős, babouvista befolyásu szervezetben mint az Emberi Jogok Társasága, bár eszméik számos vonatkozásban hatották rá.^x

^x
Mivel Buonarroti 1830-tól Voyer d' Argensonnál lakott, akivel Cabet, mint már említettük, szoros baráti kapcsolatban állt, így feltétlenül kapcsolatba kellett kerülnie a szerveződő neobabouvista mozgalommal.

Cabet munkásságának e szakaszában elméletének alapja néhány jelentős ponton kialakult, kezdtek kikristályosodni utópista kommunizmusának erőszakmentes, meggyőződésen alapuló vonásai, és a XVIII. századi eszmetörténetnek, a nagy francia forradalom gazdag elméleti hagyományainak és Babeuf tanításainak birtokában utazik el Angliába. Cabet ekkor már 45 éves, és döntő műveinek megírása előtt áll. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Cabet-nak angliai tartózkodása idején lehetősége nyílt arra, hogy kora legfejlettebb kapitalista társadalmát közelről tanulmányozza. Bár a gyakorlati mozgalommal nem került kapcsolatba, a száműzetés éveit elméleti munkásságnak, a történelem tanulmányozásának szentelte, de hogy az angliai kapitalizmus vívmányai mégsem maradtak hatástalanok kommunista elméletének kidolgozására, azt az is bizonyítja, hogy a technikai vívmányoknak majdan nagy szerep fog jutni képzelt társadalmában.

Angliai tartózkodása elméleti szempontból pályafutásának legjelentősebb periódusa, a republikánus mozgalomból induló Cabet itt érik kommunistává. Eddigi elméleti tapasztalatai komoly történelmi ismeretekkel és utópista rendszerek tanulmányozásával egészülnek ki, ekkoriban ismerkedik meg Owen munkásságával is. E tanulmányairól a következőképpen vall: "... elhatároztam, mint Campanella, hogy a száműzetés idejét tanulásra, elmélkedésre használok, és igyekszem hasznára lenni kortársaimnak: készítettem a Nép számára három alapfoku történetet /egyetemes történetet, Franciaország történetét és Anglia történetét/".¹⁹ E művei kevésbé jelentősek, Franciaország kézikönyvén kívül a többi befejezetlen és kiadatlan maradt.

Ezután Cabet egy nagyvolumenű, a Forradalom története /Histoire de la Révolution/ című^x négy kötetes műben foglalja össze Franciaország történetét a gall kortól egészen az 1830-as eseményekig, de a mű középpontjában a nagy francia forradalom feldolgozása áll. A szerző a 30-as évek gazdag, 1789-el foglalkozó történeti forrásai közül könyvének megírásánál alapvetően Buchez és Roux által írt a Forradalom parlamenti harcának története /Histoire parlementaire de la Révolution/ című negyven kötetes monográfiára támaszkodott, bár más művet is ismert, többek között Thiers: A francia forradalom / La Révolution française/ című írását. Cabet-nak e műve eszmei- politikai fejlődése szempontjából két vonatkozásban is jelentős: egyrészt a jakobinus történetírás hagyományait folytatva Robespierre-t és a jakobinusokat igazolja, másrészt - és talán ez a lényegesebb -, munkájában kibontakoznak későbbi főművének alapeszméi a szabadság, egyenlőség és demokrácia kérdéséről és azok összefüggéséről a közösségi rendszerrel.

E könyvével párhuzamosan írja főművét, az Utazás Ikáriában /Voyage en Icarie/ címűt^x, amely elsősorban megőrizte nevét az utókor számára. A mű előszavában munkája megírásának célját "az egész társadalmi és politikai szervezet bűneinek" vizsgálatában jelöli meg.

^x
Mivel a fentebb említett két mű elemzésével a későbbiek folyamán behatóan foglalkozunk, ezért itt nem térünk ki részletes ismertetésükre.

A regény először álnév alatt jelent meg 1840-ben, mint Francis Adam "angol" szerző műve /Thomas Dufrui fordításában/, s a címe is sokkal hosszabb volt. Lord Villiam Carisdall utazásai és kalandjai Ikáriában. Ugyanez a mű valódi szerzője neve alatt és a végleges címmel /Utazás Ikáriában/ csak két évvel később, 1842-ben látott napvilágot, s csak 1848-ig öt kiadást ért meg. Mindez Cabet elméleti főművének hallatlan népszerűségéről tanuskodik, amely azonban az évek múlásával erőteljesen halványodni kezd. Mindenesetre a Cabet-kutatók nagyrésznél egybehangzó véleménye szerint azért volt szükség álnévre az első kiadás során, hogy a mű a hatóságok és a cenzura kijátszásával is eljuthasson a legszélesebb néprétegekhez.

Franciaországba visszatérve kezdődik Cabet pályájának harmadik alkotói korszaka, amelyet a gyakorlati munka, kommunista eszméinek elterjesztésére tett erőfeszítések jellemeznek.^x Az 1841-ben újra megindított Populaire elsősorban már a kommunista propaganda orgánuma lett, de emellett Cabet továbbra is aktív harcosa maradt a munkásosztály ügyének, szervezkedése elősegítésének. Ezért hangsúlyozza Marx és Engels a Német ideológiában, hogy gyakorlati tevékenysége alapján, "vitairataiból, egyáltalán egész pártvezéri tevékenységéből kell őt megítélni".²⁰

^x
Ezeknek az erőfeszítéseknek a hatékonyságáról Engels a következőképpen számol be: "... a francia munkásosztály zöme csakhamar azokat a tantételeket fogadta el, amelyeket Cabet - "Pere Cabet" /Cabet apó/, amint nevezik - hirdetett, s amelyeket a kontinensen ikáriai kommunizmus néven ismernek".

Engels: A társadalmi reform előrehaladása a kontinensen MEM I.k.484.o.

A 40-es évek elején ugyanakkor támadások is érik a neobabouvisták és a National részéről, amelyre válaszként több polemikus írást közöl. 1842-ben megírja a Minden igazság a Népé, avagy egy rágalmazó Pamflet cáfolata /Toute la Vérité au Peuple ou Réfutation d' un Pamphlet calomniateur/ cikkét, volt személyi titkára és hűbe, majd politikai ellenfele a babouvistákkal szimpatizáló Dézamy vádjaira válaszolva. A burzsoá republikánus National kommunistának minősíti, amelyet Cabet büszkén vállal, és a következő szavakkal erősít meg: "igen, Kommunista vagyok, és önök ezt jól tudják ... nem titkoltam régóta hirdettem ezt, és ez becsületet és dicsőséget hozott számomra A Közösség maga napfény; ~~wak~~ az, aki nem látja azt felemelkedni az emberiség horizontján".²¹ A fenti idézetből az is kiderül, hogy Cabet a 40-es évek általános felfogását követve, a kommunizmust a közösségi rendszerrel azonosítja. Sajátos kommunizmus felfogásának lényegéről vall az 1845-ben megjelent Miként vagyok kommunista és kommunista hitem /Comment je suis communista et mon credo communiste/ című írásában, amely jelentős forrásértékkel bír a Voyage en Icarie megírási körülményeit illetően.

Cabet kommunista tanaiban a 40-es évek közepétől jelentős változás következik be; gondolkodásában egyre erősebb tájékozódás jelentkezik a vallásosság irányába; kommunisztikus tanai mindinkább misztikus tartalommal telítődnek. Már a Voyage en Icarie-ban foglalkozik a kommunizmus és kereszténység kapcsolatával, és 1846-ban külön művet szentel e problémakör tanulmányozásának. Az igazi kereszténység /Le vrai chistianisme/ címmel, amelyben kifejti azt

a nézetét, hogy a kereszténység olyan tanítás, amely szerinte magába foglalja a kommunizmus elveit is.

A 40-es években az "ikáriai kommunizmus" az egyik legbefolyásosabb proletáráramlattá nővi ki magát Franciaországban. Nézetei külföldön is terjednek és Ewerbeck révén - aki szimpatizál Cabet nézeteivel, és fő művének német nyelvű tolmácsolója -, az Igazak Szövetségében is követőkre találunk. Ezért Marx és Engels is keresi a kapcsolat felvételének lehetőségét Cabet-val. Ismeretes, Engels 1846 augusztusától 1847 január végéig Párizsban tartózkodott. A megérkezése utáni napokban azzal a tervvel kereste fel Cabet-t, hogy Promdhonnal együtt bevonja a Brüsszelben működő Kommunisták Levelező Bizottságának tevékenységébe. A találkozásról a következőképpen számolt be Marxnak egy autusztus 19-én írott levelében: "Cab-et meglátogattam. /.../ De a levelezéssel nem szabad nyuznunk. Először is van elég tennivalója, másodszor pedig igen gyanakvó. Csapdát látna benne, azt hinné, hogy vissza akarnak élni a nevével".²²

A 40-es évek második felében Cabet gyakorlati tevékenységének középpontjába az ikáriai telepek megszervezése kerül. A Populaire 1847 májusi száma hosszú kiáltványt közöl Cabet tollából, Menjünk Ikáriába ! címen. Sőt részletesen kidolgozza a közösségi élet normáit, amelyet az alábbi öt pontban határoz meg: "1° teljesen elfogadni az általános érdekre támaszkodó rendeleteket, szabályokat, elvéket; 2° szorgalmasnak; 3° mértéktartónak lenni; 4° feddhetetlen hírnévnek örvendeni; 5° kötelezettséget vállalni a javak közösségnek történő átengedésére".²³

Cabet a kivándorlással kapcsolatban a francia munkássághoz intézett felhívását elküldi a londoni Munkás Művelődési Egyletnek is, sőt 1847 augusztusában maga is Londonba utazik, hogy Owennel tárgyaljon az Egyesült Államokban létrehozandó telepek lehetőségéről, és egyben megnyerje az Egyletet is tervének. Mint ahogy Friedrich Lessner: En vittem nyomdába a Kommunista Kiáltványt című értékes memoárjából megtudjuk, Cabet "javaslata fölötti vita egy egész hétig tartott". Lessnernek köszönhető, hogy fennmaradt az a dokumentum, amely Cabet érdemeinek elismerése mellett tartalmazza azt a szöveget, amelyben az Egylet elhatározta magát Cabet javaslatától. Az elutasítás tartalmazza a marxizmusnak azt a tételét, hogy a kommunizmust nem lehetséges a társadalom belső fejlődéstörvényeitől elvonatkoztatva megvalósítani. Lessner teljes terjedelmében idézi az Egylet írásos véleményét, amely feltehetőleg tükrözi Marx és Engels nézeteit is. "Minthogy hitünk szerint, ha egy országban napirenden vannak a legszégyenletesebb megvesztegetések, a népet a legaljasabb módon elnyomják és kizsákmányolják,... mint jelenleg Franciaországban történik, akkor az igazságosság és igazság minden harcosának kötelessége az országban maradni, hogy a népet felvilágosítsa, ... /.../ ... itt, a vén Európában tevékenykedjünk, mert csak itt lesznek meg a vagyonközösség létrehozásának elemei, és ezeket először csak itt fogják megteremteni vagy sehol".²⁴ Ugyanakkor az indoklás sok helytálló észrevételt tartalmaz a megvalósítás nehézségeire vonatkozóan, utalnak a kolóniában fellépő viszálykodások lehetőségére, amelyek sajnálatos módon valóban beigazolódtak.

Cabet ennek ellenére sem fogadta meg az Egyet tanácsát és az első kivándorló csoport még ez évben utnak indult. Marx, Engels és Cabet további kapcsolatáról még egy 1848 márciusában kelt levél tanuskodik, amelyben arra kéri, hogy ujságjában közölje a Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének elhatároló nyilatkozatát a Német Demokrata Társaság azon reakciós nézetéről, hogy Franciaországban szervezett fegyveres légiók segítségével ki lehet vinni a köztársaságot Németországban.²⁵ Cabet válasza azonban nem ismeretes, de az Engels által már említett gyanakvásából adódóan feltehetőleg elutasította ezt a kérést.

Cabet utolsó, európai munkásmozgalomban való részvétele a 48-as francia forradalomban folytatott tevékenysége. Aktiv gyakorlati-politikai munkássága mellett a Populaire-ben megjelent cikkeiben és junius 23-i felkelés okai, jellege és következményeinek magyarázata február 24-e menetéből és hibáiból /Insurrection du 23 juin avec ses causes, ses caractères, ses suites expliqué par la marche et les fautes du 24 février/ című írásában pedig ismét kifejti a forradalmakról alkotott pesszimista álláspontját. 1848 decemberében ő is követi társait Nouwo-ba és mint megfogalmazza "ezután teljesen a szocialista vagy ikáriai elméletünk propagandájának és nagy emigrációnk folytatásának ... akarom szentelni magam".²⁶

Abban az időben tehát, amikor a marxizmus tudományos elmélete a 48-as forradalmak tapasztalataival egészül ki, Cabet egyre inkább eltávolodik és elszakad az európai munkásmozgalom sorsának alakulásától. Mint a 40-es években folytatott tevékenységéből és

különösen az évtized második felében megerősödő kommunisztikus propagandából kiderül, véleményünk szerint Cabet tudatosan készül tervének megvalósítására és kivándorlását nem lehet pusztán "egy a körülmények hatalmából adódó csalódottság"-gal magyarázni, mint Angrand²⁷ teszi, hanem éppen ellenkezőleg, egy következetesen végiggondolt elmélet szükségszerű betetőzésének tekinthető.

Európai gyakorlati munkásságának utolsó fejezeteként 1851-ben egy nemzetközi ujság tervével - amelyet Blanc-nal és Leroux-val közösen szerkesztenének -, Londonba utazik, de amely Leroux tartózkodása miatt nem valósul meg. Ezután végleg Nauvoo-ban telepedik le, ahol megpróbálja rendszerét a gyakorlatba átültetni, de ezek is, Fourier és Owen kísérleteihez hasonlóan kudarccal végződnek.

III. A kommunista közösségi eszme kialakulása és forrásai

Mint az előzőekben említettük, Cabet londoni száműzetése idején, 1836 és 1838 között írta meg legjelentősebb művét, az Utazás Ikáriában címűt, amelyben a korai utópiákra jellemző szép-irodalmi formában fejtette ki közösségi rendszerének alapelveit.

A regény céljáról és keletkezési körülményeiről a Miként vagyok kummunista és kommunista hitem című írásában a következőképpen vall: "tanulmányozva és írva a történelmet, megdöbbenve láttam mindenütt és mindig annyi polgári viszályt, annyi forradalmat, mindig nyugtalan társadalmat, az emberiséget mindig szerencsétlenné. Kerestem az okát, hogy orvoslást lehessen találni".²⁸ Az okot, mint a francia felvilágosodás filozófusainak zöme, a természeti állapot felbomlásában jelöli meg, a megoldást pedig az egyenlőség és demokrácia elvén megvalósuló társadalomban látja, amelyet közösségnek /communauté/ nevez, és mint ismeretes, a kommunizmussal azonosít.

Művének megírásához komoly történelmi előtanulmányokat folytatott, tulajdonképpen végigolvasta a gondolkodás történetében felmerült utópista rendszereket. Olvasmányaira vonatkozóan a következőket jegyzi meg: "elég nagyszámban találtam munkákat, mint Anglia kancellárjának, Morus Tamásnak Utópiáját, amely egy közösség megszervezését tartalmazta. Tanulmányoztam minden ismert rendszert, Owenét, Saint-Simonét, Fourier-ét, Buchez-ét, Roux-ét stb., és mindez megerősítette meggyőződésemet a közösség javára".²⁹

A közösségi koncepció forrásait illetően meglehetősen eltérőek az álláspontok a Cabet-val foglalkozó irodalomban. Életútjának legkitűnőbb ismerője Prudhommeux például Cabet-ről szóló monográfiájában külön fejezetet szentel a mű forrásai elemzésének. Ebben kiemeli az antik szerzőkön kívül, Bacon és Morus hatását, a XVIII. századi moralisták és a nagy francia forradalom közvetett jelentkezését, elméletében, mégis elsősorban a babouvista inspirációt tartja meghatározónak.³⁰ Az újabb keletű írások közül Desroche a Voyage en Icarie elé irt bevezetőjében elméleti előzményként Morus és Babeuf munkáin kívül megemlíti a XIX. századi utópiák hatását.

Ez az egyébként igen sokoldalú elemzés azonban figyelmen kívül hagyja azt a nem elhanyagolható hatást, melyet a felvilágosodás gyakorolt Cabet eszmei fejlődésére. Említést kell tennünk Rihs Az utópista filozófusokról írott munkájáról, melyben a szerző vizsgálat alá veszi a XVIII. századi utópiák hatását a XIX. századi szocialista gondolkodásra. A közösségi koncepciót legszisztematikusabban kifejtő Ikáriai Utazás forrásai közül hármat emel ki: Morus Utopiájának, Fénelon Telemachosának és Morelly Természet kódexe című művének hatását.³¹ Lényegét tekintve a Marx előtti szocialista eszmék egyik legnevesebb szovjet kutatójával, Volginna egyetértünk abban, hogy "Cabet mint teoretikus a forradalom / a nagy francia forradalomról van szó - Sz.É./ előtti kommunista tradíciókhoz kapcsolódik, közelebb áll Morelly-hez és Mably-hoz, mint Saint-Simonhoz és Fourier-hoz".³²

Véleményünk szerint a Cabet-i közösségi eszme a következő for-

rásokból táplálkozott. Az első helyen kell emlitenünk azt a benyomást, amelyet a felvilágosodás és a XVIII. századi kommunistikus eszmék /Rousseau, Mably, Morelly, Babeuf/ gyakoroltak Cabet-ra. A felvilágosodás eszmei örökségét a XIX. század első felében jelentkező irracionálizmussal szemben az utópista szocialista gondolkodók - közülük talán éppen leghívebben Cabet - őrzik. Mint a mű elemzésénél látni fogjuk, Cabet átveszi a felvilágosodás társadalomfilozófiája számára kiindulóponttul szolgáló természetjogi elméletet, amely szerint a természeti állapotban minden ember egyenlő, egyenlő a javak elosztása, vagyonközösség uralkodik. Az emberiség szenvedése pedig tulajdonképpen a magántulajdon létrejöttével kezdődik. Cabet célja - mint a XVIII. századi utópistáké - egy olyan társadalom létrehozása, amely a vagyonközösség visszaállításával az emberiség legteljesebb boldogságát és jólétét kívánja megvalósítani.

Cabet megőrzi a XVIII. századi társadalomelméletek racionalista vonásait, képzelt országának legfőbb irányítója az ész és az ésszerűség, amely alapján szabják meg a törvényeket, határozzák meg az emberek szükségleteit. A felvilágosodás racionalizmusának áthagyományozódása a XIX. századi utópiákra nem tekinthető véletlennek, hanem azzal hozható összefüggésbe, hogy e század első felében a társadalmi problémák megoldása a kapitalizmus viszonylagos fejletlensége folytán a realitás talaján még nem lehetséges. Ezért a kialakuló ellentmondásokat az utópisták egy racionálisan elképzelt társadalomban kísérlik meg feloldani.

A harmadik probléma, ahol tetten érhető a felvilágosodás eszmei hatása, Cabet objektív idealizmusa, melyben materialista elemek is keverednek, de a következetes materializmusig nem jut el, hanem deista álláspontot foglal el: isten beavatkozását csak a világ megteremtésére korlátozza, de a létrehozott világ a későbbiekben saját törvényei szerint, isteni beavatkozás nélkül fejlődik.

A közösség belső, gazdasági felépítésére vonatkozóan Cabet Morelly koncepcióját és Buonarroti által rekonstruált Babeuf-i közösségfelfogást^x veszi alapul. Ismeretes, hogy Babeuf többek

_____x

Buonarroti és Babeuf viszonyát illetően felmerül az interpretáció hűségének kérdése. Buonarroti maga is bevallja, hogy kevés irat állt rendelkezésére, ezért 30 év után művének megírásánál főleg saját emlékeire hagyatkozott. G.Lefebre a Conspiration des Égoux-hoz írott előszavában is felveti azt a problémát, hogy "könyvének megírása idején pontosan azonos volt-e /Buonarroti - Sz.É./ elképzelése az Egyenlőkével. /Conspiration pour l'Égalité dite de Babeuf Éditions Sociales, Paris 1957. 15.o./ Lefebre ugyanis rámutat, hogy néhány jelentős különbség is felfedezhető a két teoretikus nézetei között, többek között Babeuf materialista volt, míg Buonarroti deista. A továbbiakban, amikor Cabet elméletében babouvista hatásról beszélünk, akkor az esetek többségében a Buonarroti művében kifejtett Babeuf-i eszmékre gondolunk.

között Morelly tanításaira támaszkodott, Cabet saját elméletének kidolgozása során Babeuf koncepciója mellett azonban figyelembe vette mindkettőt. A babouvizmus hatása – ha nem is kizárólagosan, mint Prudhommeux állítja – kétségtelenül kimutatható Cabet közösségről szóló regényében. Lényegében Morelly-i – Babeuf-i ihletésűnek mondható a józan ész által szabályozott, a termékek központi nyilvántartásán és elosztásán alapuló közösségmodell képe. Munkánk során részletesen rá kívánunk világítani a babouvista hatásokra, itt csupán jelzésszerűen utalunk néhány hasonlóságra. Azonos a felfogásuk a nevelés és erkölcs kérdésében, a tudományok megítélésében, a sajtószabadságról vallottakban, és – nem utolsósorban – a Morelly-i és babouvista hatás Cabet művének szerkezeti felépítésében is érződik.

A nyilvánvaló hasonlóságok ellenére Cabet érezhetően csökkenteni próbálja a munkásságára gyakorolt babouvista hatás nagyságát. Egyes írásaiban azt hangoztatja, hogy bár ismerte Buonarroti művét, az nem inspirálta. "Ebben a hatalmas munkában – írja –, amely annyi tárgyi gazdaságot szerzett nekem, Babeuf, sőt Buonarroti írásai csupán szempontoknak tűntek és semmi újat nem mondtak számomra".³³ Másfelől azonban ismeretes, hogy Cabet elkészült művét elküldte az időközben elhunyt Buonarrotnak³⁴, amiből kitűnik, hogy mégiscsak adott a véleményére. Ez az ellentmondásos magatartás, véleményünk szerint a forradalom, erőszak és diktatura kérdésében elfoglalt eltérő álláspontjukkal magyarázható, ugyanis Cabet Babeuf-nak erre vonatkozó elméletét "végzetes tévedés"-nek tekintette.

Rousseau hatása Cabet-ra kevésbé jelentős, inkább a Társadalmi szerződés Rousseau-ja inspirálta műveit, mint az Értekezésé. Mint látni fogjuk, a gazdasági élet megszervezésére vonatkozó elveiben kevésbé kapcsolódik Rousseau-hoz, ugyanakkor a társadalom demokratikus politikai rendszerének kiépítése terén /demokrácia, szabadság értelmezésében, törvényhozás, kormányzati forma kérdésében/ erősen kötődik a Rousseau-i felfogáshoz.

Cabet angliai száműzetése idején ismerte meg Morus Utópiáját^x - ezt a Buonarroti Conspiration-jától formájában és stílusában eltérő művet -, amelynek felfedezése elhatározó élményt nyújtott számára és közvetlenül ösztönözte főművének megírására. Így ír erről a hatásról: "... e munka alap gondolata annyira meglepett, hogy becsuktam a könyvet, nem akarva a részleteire emlékezni, hogy komolyan elmélyedjek ezen a Közösségi eszmén...".³⁵

^x
A kibontakozófélben lévő új társadalom belső ellentmondásainak első megfogalmazódásaként a XVI-XVII. században látnak napvilágot a szocializmus tudományos elmélete szempontjából jelentős utópiák. Ezek - a Marx és Engels által korai utópiáknak nevezett - elméletek közül Morus Utópiája és Campanella Napállama emelkedik ki, akik az ellentmondásokat "eszményi társadalmi állapotok utópikus leírásai"-val kívánták leküzdeni. /Engels: Anti-Dühring MEM 20.k.20.o./ A XVIII. században Meslier, Morelly, Mably és Babeuf munkásságával megjelenő a kommunistikus társadalomelmélet a XIX. században megszületett kritikai utópista szocializmus /Saint-Simon, Fourier, Owen/ tanításaiban éri el tetőpontját.

Mennyiben jelentett újat Cabet számára az Utópia oly sok rendszerrel való megismerkedése után? Mindenképpen Morus hatásával magyarázható a korai utópiákra jellemző regényforma átvétele, a tértől és időtől független képzeletbeli ország képe. Cabet saját bevallása szerint az Utópia azért volt újszerű számára, mert ez volt az első olyan mű, amely "egész nemzetre" terjesztette ki a közösség megszervezését. A két regény hősei között szoros "rokoni" kapcsolat is fennáll, Ikár, a Cabet-i közösség megteremtője egyenes leszármazottja Utóposnak az utópiailak nemzeti hősének.

A mű harmadik forrása abból a hatásból táplálkozik, amelyet Owen művei és tevékenysége gyakoroltak Cabet-ra. Prudhommeux Owen elméleti befolyását Cabet eszmei formálódásában azzal az indokkal tagadja, hogy az író a száműzetés éveit Angliában töltötte ugyan, de 1847 előtt nem ismerhette Owent. Ugyanakkor angol szerzők a manchesteri archivumban talált levelezésük alapján - amelyben Cabet gyakori és hosszantartó beszélgetéseikről ír - bizonyítottan vélik személyes találkozósaikat már a Londonban töltött évek idején. Cabet abban jelöli meg Owen érdemét, hogy ő is a nevelés és meggyőzés eszközét alkalmazta közösségi elveiben, és mint írja, Owen is "lassu és békés utat követ a közösség megalapításában".³⁶ Mint látni fogjuk Cabet - a Babeuf-i agrárjellegű közösséggel ellentétben - részben Owen nyomán hangsúlyozza az ipar és gépesítés fontosságát társadalmában, és azt a helyes tételt, hogy a kommunizmus megteremtése a termelőerők fejlettségi szintjétől függ.

Még egy forrást kell kiemelnünk; általában az antikvitáshoz és őskereszténységhez, mint a vagyonközösség első formájához

való visszatérést, amely egyaránt jellemző a XVIII. századi /Mably, Morelly/ és a XIX. századi utópiákra is. /Leroux, Buchez/. Cabet is, hogy közösségi tervének igazát alátámassza, az antikvitásban keres analógiát, Platon, Arisztotelész műveiben és az ókori Athénban, megfeledkezve arról, hogy demokratikus felépítménye rabszolgaságon nyugodott. Ugyanakkor nála is jelentkezik a kommunizmusnak őskereszténységgel való azonosítása, szerinte a kereszténység volt az első olyan tanítás, amely ténylegesen megvalósította a teljes társadalmi egyenlőség és testvériség eszméjét.

Cabet kommunisztikus elméletének legrészletesebb és legteljesebb kifejtését az Utazás Ikáriában című munkájában adja. Művét "politikai, társadalmi, gazdasági, filozófiai és morális értekezés" - nek nevezi és elsősorban programnak szánja az emberiség számára, amely a társadalom belső fejlődéstörvényétől függetlenül, mesterségesen, bárhol és bármikor megvalósítható. Vállalkozásának jellegéről a következőképpen ír: "... Regényt írok, hogy bemutassak egy filozófiai, politikai és társadalmi rendszert, mert mélyen meg vagyok győződve arról, hogy ez a legjárhatóbb, legtermészetesebb és legegyszerűbb forma, hogy megértessem a legnehezebb és legbonyolultabb rendszert; ...".³⁷ Cabet tehát írását rendszernek is nevezi, amelyben arra tesz kísérletet, hogy részletekbe menően leírjon egy ideális közösségi társadalmat. Mint ahogyan a korai utópista gondolkodás történetéről írt rövid lábjegyzetben utaltunk rá, noha a XVIII. századi utópista teoretikusoknál megjelenik a tudományos felépítésű kommunisztikus társadalomelmélet, Cabet még a

XIX. században is őrzi a régebbi keletű szépirodalmi keretet, de regényformában írt műve ugyanakkor tükrözi a történelmi korban végbement változást; a felvilágosodás racionalizmusa mellett kezd érvényesülni a realizmus és a társadalmi viszonyok materialista igényű vizsgálata. Ugyanakkor rá kell mutatnunk arra a kétségtelen összefüggésre, amely – véleményünk szerint – a regényforma és a mű rendszer jellege között fennáll, nevezetesen arra, hogy a szerző által bizonyára tudatosan választott kötött regényforma egyben egy zárt rendszer megírásának lehetőségét kínálta.

A regény cselekménye egy képzelt országban, Ikáriában játszódik. A mű elbeszélő stílusa, a szerző aprólékos részletességgel fejti ki az egyes témákat, melyeket néhol levelezések, meseterkelt dialógusok szakítanak meg. Regényében kevés a szereplő és funkciójuk inkább az ikáriai társadalom bemutatására szorítkozik, mint a cselekmény tényleges előrevitelére. Főhőse Lord William Carisdall, angol nemes, aki boldog népet és tökéletes társadalmat keresve jut el Ikáriába, ahol mindez már megvalósult. Itt ismerkedik meg Dinai-se-zal, a vele szövődő meseszerű szerelmi história alkotja a mű Rousseau-i ihletésű^x kerettörténetét. Fontos szerepet kap még a cselekményben Eugene, a francia származású festő, akit mint Cabet-t, nézetei miatt a juliusi monarchia idején

^x
Prudhommeux több szerzőre hivatkozva felhívja a figyelmet Cabet regénye és Rousseau Nouvelle Éloise című művének cselekménye és szereplői között fennálló hasonlóságra.

száműztek Franciaországból. Nem tekinthető véletlennek a két külföldi szereplő, William és Eugene nemzetiségének megválasztása; vitáik során Eugene a forradalmak Franciaországát képviseli az iparosodottabb Angliával szemben. Az író nézeteit Dináros, Ikária tudós történésze tolmácsolja.

Maga a mű három részből áll. Az első, Utazás-Elbeszélés-Leírás címen, részletekbe menően foglalkozik e seholsincs ország bemutatásával. Ikária száz tartományra oszlik, amelyeknek természeti adottságai - az utópikus regényekre jellemzően - mindenütt egyformák. Az ország nyelve "tökéletesen egyszerű, szabályos és ésszerű". Ezek után nem is csodálhatjuk, hogy Cabet jóslása szerint "ez egy mostanáig ismeretlen ország, amelyet a közeljövőben fognak felfedezni,.../.../ Ha hihetünk ebben, olyan népes ország lesz, mint Franciaország és Anglia együttvéve bár csak ugyanolyan nagy, mint közülük az egyik".³⁷ Mint látjuk, az összehasonlítási alapot Anglia és Franciaország alkotja számára, Ikária fővárosának leírásában Párizs és London képe keveredik. Az első részben az író részletesen kitér a táplálkozás, öltözködés, város- és lakásmodell, nevelés és vallás törvényekkel szabályozott megszervezésére, de tartalmi szempontból a legnagyobb súlyt a gazdasági rendszer és politikai élet demokratikus kiépítésének leírására helyezi.

A második nagyobb egységben Vita-Ellenvetések-Az ellenvetések cáfolata-Történelem-Filozófusok véleménye címen a szerző Ikária

történetéről ad áttekintést, elemezve a korábbi társadalmi-politikai rendszer hibáit, ami nyilvánvalóan a korabeli társadalmak hibáinak transzponálását jelenti. Hosszan vázolja a közösség megalapításának körülményeit, az ezt követő intézkedéseket és a kommunizmusba vezető, a későbbiekben bemutatásra kerülő ún. átmeneti rendszer főbb feladatait. A mű terjedelmes része foglalkozik a demokrácia és egyenlőség történeti fejlődésének felrajzolásával, olyan filozófusok véleményeit idézve - Platontól Moruson keresztül egészen a XIX. századi utópista gondolkodókig - akik szerinte az egyenlőség és közösségi eszme fő hirdetői voltak. E fejezetekről Marx és Engels A német ideológiában szellemesen a következőket állapítják meg: "Cabet a "Voyage en Icarie" /II. rész/ tizenkettedik és tizenharmadik fejezetében összehordja régi és új tekintélyek véleményeit a kommunizmus mellett. Korántsem lép fel azzal az igénnyel, hogy egy történeti mozgalmat bemutasson./.../... Így jár el, mint egy ügyvéd. Még az ügyfelére kedvezőtlen tanuvallomásokat is kedvezőkévé változtatja át."³⁸ Könyvének érdekes fejezete az a polémia amelyben - a Morellynel és Babeufnál is fellelhető kartéziánus hagyományokat felelevenítve - a közösségi eszme elleni érveket sorakoztat fel. Ezeket - a kommunizmus és társadalmi egyenlőség megvalósításának nehézségeire vonatkozó - ellenvetéseket a XVIII. századi felvilágosodás racionalista érveit felhasználva, és a rá oly jellemző szenvedélyes stílussal rendre megcáfolja.

A harmadik, befejező szerkezeti egység A közösség elveinek és doktrínáinak összefoglalása címet viseli. A mindössze egyetlen rövid fejezetből álló rész a közösség felépítésének legfontosabb elveit összegzi és egyben hasznos adatokkal szolgál a mű jellegére és megírásának körülményeire vonatkozóan.

IV. Cabet közösségfelfogása Ikária gazdasági és politikai rendszerének tükrében

A XIX. századi francia szocialista gondokodók között az állam szerepének megítélésében két irányvonal alakult ki: egyes teoretikusok /Fourier, Proudhon/ - mint az individuális szabadság korlátozóját - gazdasági és moráli téren egyaránt elutasítják az állam beavatkozását, mások, noha felismerik a közösség egyént meghatározó szerepének jelentőségét, ezt a közösséget kizárólag politikai jellegűnek /állam/ tekintik, s ezért mindenfajta - például gazdasági - funkciót az államra ruháznak át. Ez utóbbi koncepció talán legszélsőségesebben Cabet gazdasági elméletében nyilvánul meg, amelynek a XVIII. századi utópiákra jellemző etatizmus szolgál alapul.^x

Ikáriában a föld, a termelési eszközök és az ipari létesítmények állami tulajdonban vannak, egyetlen társadalmi tőkét alkotnak. A társadalmi tulajdon tekintetében Cabet egyértelműen a Morelly - Babeuf képviselte felfogáshoz csatlakozik, szemben Rousseauval, aki nem általában akarta a magántulajdont megszüntetni, csupán

^x
Mindenképpen vitatkoznunk kell Desantinak azzal a kategorizálásával, amely Cabet-t a nem etatista /non-étatique/ utópikus kommunisták közé sorolja /Desanti: Les socialistes de l' utopie, Petite Bibliotheque Payot Paris 1970. 289.o./ Ezzel az állásponttal talán legszélsőségesebben a M. Leroy által képviselt koncepció áll szemben, aki művében Cabet kommunizmusának despotikus jellegét hangsúlyozza./Leroy: Histoire des idées sociales en France De Babeuf á Tocqueville Éditions Sociales Paris 1950. 457-468.o./

annak nagybirtok formáját. Mably egyébként a tulajdonnak három formáját különbözteti meg: személyi, ingó és földbirtokos tulajdont, amelyek közül csak az utóbbit tartja megengedhetetlennek a közösségben. Cabet a racionalizálás indoklására példaként a természeti állapotra hivatkozik, ahol nem ismerték a magántulajdont. Az egyenlőtlenség – mint rámutat – a természeti törvények megsértésével kezdődik. Cabet tehát bizonyításként a XVIII. századi felvilágosodás természetjogi tételeit használja fel, és a kommunizmust a természeti állapot eszméjével kapcsolja össze. A kommunisztikus tendenciák és a természetjogi elmélet eme összefüggésére mutat rá Volgin: A társadalmi eszme fejlődése Franciaországban a XVIII. században című művében. Grotiust idézve így ír erről:

"Isten amikor a világot megteremtette az összes földi dolgokra az emberi nemnek a maga egészében adott jogot. Abban az időben minden közös volt".³⁹

Cabet ugyanakkor – részben az angol gazdasági viszonyok és Owen munkássága nyomán – felismeri az ipar fontosságát a társadalomban, így Ikária gazdasági életében a legnagyobb szerepet az ipar megszervezése kapja. Bár közgazdasági ismeretei kétségkívül hiányosak, mégis helyesen látja meg, hogy a kommunizmus megteremtése egy adott nemzet termelési viszonyainak fejlettségi szintjétől függ. "A közlekedés élénkebbé válásából azt is látom – írja –, hogy az iparban és a gépekben bekövetkezett hatalmas fejlődés miatt a közösség ma jobban megvalósítható, mint minden megelőző korban, és egy ipari nemzetnél inkább, mint egy hatalom és ipar nélküli kis népnél".⁴⁰ Ebből az idézetből kiderül, hogy Cabet annak ellenére,

hogy a társadalom kommunisztikus átalakítását mesterségesen képzeli el, mégis fejlettebb termelési viszonyok között könnyebben megvalósíthatónak tartja. Ugyanakkor az ipar elsődlegességének felismerése a gazdasági életben, szembeállítja az író a XVIII. századi elődjével – a mezőgazdaság primátusát hirdető Babeuffel –, ami egyben jelzi a két korszak közötti különbséget is. Különbözik elődje nézeteitől abban is, hogy Cabet a nagyvárosok megőrzésének híve, mert ezek nagyobb lehetőséget biztosítanak az ipar és a tudomány fejlődésének, míg Babeuf és a XIX. századi kortárs Dézamy is a kisebb lélekszámú falvakat, mezőgazdasági kommunákat helyezi előtérbe.

Hogy képzelt társadalma mennyire a XIX. századi gazdasági viszonyokból indul ki, azt az is mutatja, hogy kora ipari találmányait e nemlétező országába transzponálja. Ezek közül nem véletlenül emeli ki a gőzgépet, a sajtó és a vasut fejlődését, hiszen a juliusi monarchia időszaka a modern sajtó megjelenésének kora, angliai tartózkodása idején pedig saját maga is tapasztalhatja, a gőzgép és vasut elterjedésének előnyeit. Cabet végső soron tehát felismeri a gépesítés jelentőségét, amely mélyreható strukturális változást idéz elő a termelés módjában és arányaiban: egyrészt koncentrálna a termelést a nagyvárosokra, másrészt lehetővé teszi a nagy tömegben történő előállítását. Megsejti, hogy a gépek a közeljövőben "kétszázmillió lovat vagy három milliárd munkást" fognak helyettesíteni, és így az emberi tevékenység egyre inkább "feltaláló és irányító" funkcióra fog redukálódni.

A cabetista közösségben a föld is állami tulajdonban van, és az egyes farmer családok csak művelésre kapják meg. A farmerek élete semmivel sem hátrányosabb a városi munkásokénál, mert a mezőgazdaságban is elterjedt a gépek alkalmazása, amely a termelés növekedéséhez és a megművelhető földterület megkészszerzéséhez vezetett. A földműveléshez – amelyet Cabet "nélkülözhetetlen mesterség"-nek nevez –, komoly és alapos mezőgazdasági ismeretek szükségesek, amelyet a tanulók 14 éves kortól kezdenek elsajátítani, 17-18 éves koruktól fogva pedig egy éves speciális elméleti és gyakorlati oktatásban részesülnek.

Az ipari és mezőgazdasági termelésben egyaránt a szükségesség, hasznosság és kellemesség hármas elve dominál a luxusfogyasztás kizárásával, mint Rousseau-nál. Mint a Voyage en Icarie – "mindenkinek a szükségletei szerint" – mottója is jelzi a termelés feladata a szükségletek legteljesebb kielégítése. Ugyanakkor a szükségletek arányát és jellegét adminisztratív módon – mint a XVIII. századi primitív közösségek esetében –, az állam szabja meg, amely feltétlenül korlátozást jelent az egyéni érdekek érvényesítésében. A termelés és fogyasztás harmóniáját – a különböző gazdasági ágazatokat vezető bizottságok felmérései alapján – a közösség által készített éves tervek biztosítják. A mezőgazdaságban pedig a farmerok megkapják azoknak a termékeknek listáját és pontos mennyiségét, amelyet tőlük az állam évente igényel.

Nincs is szó tulajdonképpen kereskedelemről, mindez feleslegessé teszi a pénzhasználatot, a termékek szétosztása pedig mint Morelly és Babeuf elméletében "egyszerű" elosztási műveletnek

felel meg; az ipari és mezőgazdasági árukat állami kocsikon szállítják a közösség központi raktáraiba, ahol nyilvántartják és tárolják azokat. Innen kerül az üzletekbe, ahol számozott kosarakba téve egyenlően osztják el a családok között. A XIX. századi nagy utópista szocialistákkal ellentétben, akik már az uralomra jutott kapitalizmus új gazdasági ellentmondásait is visszatükrözték műveikben, Cabot ellenben abban is a XVIII. századi utópistákhoz kapcsolódik, hogy - éppen gazdasági vonatkozásban - változatlanul egy megelőző lépcsőfokot, egy utatista, erősen centralizált termelési és fogyasztási közösséget képzel el.

E primitív közösségideálból adódóan elméletében az állam a legmagasabb szintű szervezeti egységnek felel meg, melynek gazdaságilag hármas funkciója van; a termékek begyűjtése, elosztása és tervezése. " A köztársaság vagy közösség az - írja -, amely minden évben meghatároz minden olyan tárgyat, amelyet megtermelni vagy előállítani szükséges a Nép ... számára; egyedül ő az, amely előállíttatja azokat munkásaival létesítményeiben, lévén minden ipar, minden manufaktura és minden munkás nemzeti ... és végül ő maga az, amely minden gyártott tárgyat megkap és hatalmas raktáraiban helyez el, hogy ezután szétossza minden munkása vagy inkább minden gyermeke között".⁴¹

A munka mindenki számára kötelező, a férfiak és nők egyaránt valamilyen, törvény által meghatározott mesterséget folytatnak. A termelékenység fokozása érdekében mindig ugyanazt a munkafolyamatot végzik. Ennek ellenére - a szerző utópista elképzelésének megfelelően -, a munka kellemes és nem fárasztó, mivel mind az

iparban, mind a mezőgazdaságban egyenlő hosszú a munkaidő, télen napi hat óra, nyáron pedig hét, de a gépesítés fokozásával ez még tovább csökkenhet. Így nem is meglepő, hogy országában nincsenek lusta emberek, mert szerinte az csupán azokban a társadalmakban fordulhat elő, /itt Angliára és Franciaországba utal/, ahol a munkások napi 15-18 órát kénytelenek dolgozni. Míg az osztálytársadalmakban a munka kényszer, addig a kommunizmusban jellege teljesen megváltozik, közfunkcióvá válik: az egyén legfőbb kötelessége, hogy legjobb tudása szerint munkálkodjon a közösség építésének érdekében. Ebben a kérdésben Cabet felfogása Babeufé-hez hasonló, aki szintén a munka társadalmi funkcióját emeli ki.⁴²

A gyerekek 17-18 éves korban, az iskolai oktatás befejezése után kezdik a munkát. A férfiak 65 éves korukig, a nők pedig 50 éves korukig dolgoznak és évente törvény által biztosított szabadságot kapnak. Az állam - statisztikák segítségével -, az egész köztársaság területére vonatkozóan felméri a minden egyes szakmában évente szükséges munkások számát. A fiataloknak tehát lehetőségük van a választásra, több pályázat esetén verseny dönti el, hogy ki nyeri el az állást. Szintén Babeuf-tól^x származó egyenlősítő gondolat, hogy a foglalkozásoknak értelmi képesség alapján történő megkülönböztetése Ikáriában sem létezik, mivel az intelli-

^x
"Képtelen és jogtalan az az állítás- hirdeti Babeuf-, hogy nagyobb ellenszolgáltatás illeti azt a munkát, mely nagyobb intelligenciát, szorgalmat és szellemi erőfeszítést igényel, - hiszen ettől a gyomor befogadóképessége semmivel sem lesz nagyobb /.../ A köz tulaj-

gencia nem a természet adománya, hanem nevelés kérdése, így minden szakma egyformán megbecsült, az orvosé éppugy mint a kárpitosé.

Mint látjuk, Cabet részletekbe menően szabályozza a munka megszervezésével kapcsolatos intézkedéseket, ezek után nem is olyan meglepő, hogy az egész lakosságra kötelező érvényű napi-rendet állít össze, amelyet az érdekesség kedvéért idézünk: "öt órakor mindenki felkel, 6 óra felé népkocsijaink és utcáink megtelnek a műhelyükbe utazó emberekkel ... 9-től 1-ig a lakosság a műhelyekben és az iskolákban van; 1/2 2-kor a munkások egész tömege elhagyja a műhelyeket, hogy családjával és szomszédjaikkal a népi étkezdékben gyűljenek össze; 2-től 3-ig mindenki ebédel; 3-tól 9-ig a lakosság megtölti a tereket, teraszokat, utcákat, sétányokat, népgyűléseket, ... színházakat és minden más közhelyet; 10 órakor mindenki lefekszik és éjszaka 10-től 5 óráig kihaltak az utcák".⁴³ Itt érzékelhető leginkább Engels általános jellemzésének igazsága arra vonatkozóan, hogy "ezek az új szociális rendszerek eleve arra voltak kárhóztatva, hogy utópiák legyenek; minél inkább kidolgozták őket, annál inkább tiszta fantasztaságokba kellett veszniök".⁴⁴

^x
donát és az egész társadalom birtokát képezik a szorgalom és tehetség termékei is, már abban a percben, amikor a feltalálók és munkások megalkották őket, mert ezek csupán a tehetség és szorgalom megelőző termékeinek viszonzásai, ...".

Babeuf Válogatott Írásai Hungária Budapest 1950. 154.o, 156.o.

Előző fejtegetéseinkből következően, Ikáriában a belkeres-
kedelem a pénz kikapcsolásával folyik és lényegében a kereskedel-
mi tevékenységet általános elvek alapján szabályozott társadalmi
elosztással helyettesítik. Ugyanakkor Cabet nem osztja Rousseau
autarchiás gazdaságpolitikai elképzeléseit, mivel képzelt orszá-
ga változatlanul kereskedelmi kapcsolatokra törekszik a környező
országokkal, és ennek során megőrzi a pénzhasználatot. Felmérik
az export és import lehetőségeket, és ennek figyelembevételével
nem magánszemélyek, hanem az állam bonyolítja le a külkereskedelmi
ügyeket. Tehát az ikáriai közösség is megvalósítja a Babeuf-nek
azt – a Cabet által feltétlenül helyeselt – az elképzelését, hogy
" a külföldiekkel kötött kereskedelmi kapcsolatokat alá kell ren-
delni a köztársaság legfelsőbb vezetésének".⁴⁵

Ikária külfölddel való kapcsolata a barátság elvén nyugszik,
de minden alkalmat megragad, hogy kommunista eszméjét népszerűsít-
se, meggyőzze őket előnyeiről és követendő példaként állítsa elé-
jük. Ezt a feladatot természetesen sikerrel oldja meg a közösség;
maga a regény főhőse is az ikáriai kommunizmus meggyőződéses hive-
ként utazik vissza Angliába. Cabet ezt a külpolitikai irányvona-
lat összeegyeztethetőnek tartja azzal is, hogy országa a vele szom-
szédos területeken, valamiféle civilizációs misszióként közösséget
szervezzen:" ... nem volt szűkségünk semmiféle erőszakra Egy-
szer megalapítottuk – írja –, megsokszoroztuk misszionáriusainkat
náluk és utasainkat nálunk; példát mutattunk nekik a munkában, a-
nélkül, hogy ezt megköveteltük volna tőlük; ... és ma közel harminc

év után, csodálatos Kolóniát alapítottunk, éppoly virágzót mint Ikária;...".⁴⁶

Mig Cabet, a gazdasági életben a közösség irányító szerepét - éppen hiányos közgazdasági ismereteinél fogva - elvontabban, utópisztikusabban ábrázolja, addig a politikai élet területén egy konkrétabban kidolgozott, demokratikusan felépülő rendszert vázol fel. Nézetünk szerint ez két dologgal magyarázható; egyrészt tükrözi a felvilágosodásnak azt a polgári illúzióját, miszerint a társadalmat az ész törvényeit megvalósító politikai rendszer demokratikus kiépítésével igazságosan meg lehet szervezni, másrészt Cabet mint jogász, a francia forradalom különböző alkotmányait tanulmányozva, ugyanerre a végkövetkeztetésre jut, nevezetesen arra, hogy a társadalmi problémák a "jó polgári" törvényekkel kiküszöbölhetők.

Cabet a politikai berendezkedésre vonatkozó nézeteit, legalábbis fő vonalaiban a francia felvilágosodás egyik legnagyobb hatású teoretikusának, Rousseau-nak jogelméletéből meríti. Ezenkívül komoly tanulmányokat folytatott a francia forradalom témakörében, és nagy hatást gyakorolt rá az 1793-as jakobinus alkotmány. Tehát Rousseau Társadalmi szerződését és az előbb említett radikális jakobinus alkotmányt alapul véve, egy demokratikusan felépülő politikai hatalmat képzel el Ikáriában.

Politikai elméletének - mint a felvilágosodás Rousseau-i társadalomkoncepciójának -, kiindulópontja a népszuverenitás elve. A népszuverenitás Cabet elméletében azt jelenti, hogy "... a Szuve-

renitás révén egyedül neki / a népnek - Sz.É./ áll jogában társadalmi szerződésének, alkotmányának és törvényeinek megszerkesztése vagy megszerkesztetése; még el sem képzelhetjük, hogy egy egyén, egy család vagy egy osztály azzal a képtelen igénnyel álljon elénk, hogy urunk /maitre/ legyen".⁴⁷ /Érdemes megemlíteni, hogy Cabet bár az idézetben utal a társadalmi szerződésre, noha olyan részletes kifejtésével nem találkozunk nála, mint az egész kialakuló modern polgári gondolkodásban./ A szövegből az is kiderül, hogy a szerző elveti a hatalom megosztásának azt a tipikusan burzsoá elvét, amely a végrehajtó hatalmat nem rendeli a törvényhozó hatalom alá, és amelyet legpregnansabban Montesquieu fogalmazott meg a Törvények szellemében. Rousseau koncepcióját fogadja el azzal, hogy a törvényhozó hatalom elsőbbségét ismeri el a végrehajtó hatalommal szemben. Észreveszi azt is, hogy a polgári rendszer nem valósítja meg a népszuverenitás elvét, hanem továbbra is megőrzi az egyszemélyi vagy dinasztikus uralmat./Mindkettőre találhatott példát a francia történelemben, az elsőt Napóleon, a másodikat a Bourbon vagy akár az Orléans-i család valósította meg/. Bár ő képzelt világában meg akarja valósítani a népszuverenitás felvilágosodás kori eszményét, de - éppen utópista látásmódját előidéző társadalmi korlátok miatt - nem veszi észre, hogy a politikai hatalom gyakorlása mindenkor csak osztályjellegű lehet.

Ikáriában a népszuverenitás elvének megfelelően törvényhozó hatalommal a nemzeti képviselőtestület /représentation nationale/ ruházzák fel, amely a közvéleményt fejezi ki, és a "nép után az első ha-

talom"-nak felel meg. A nemzeti képviselet kétezer képviselőből áll, akiket két évre választanak, és felét évente megújítják. Cabet megemlíti, hogy, mint a korabeli kapitalista társadalmakban, fiktív országában is, a törvényhozó testület két részre oszlott: egy szűk elit, az arisztokrácia érdekeit kiszolgáló többségre és egy opposícióban lévő kisebbségre, amely viszont a nép, tehát a többség követeléseit tolmácsolta. A jelenlegi Ikáriában viszont a nemzeti képviselet a nép akaratát fejezi ki, feladatköre az alkotmány elkészítése, a törvények és rendeletek megvitatása és meghatározása. A törvényhozó testület kilenc hónapig ülészik, a fennmaradó három hónapban feladatkörét egy Felügyeleti Bizottság /Comission de surveillance/ látja el. A nemzeti képviselet mellett működő pairi - amely azonban már nem méltóságot, hanem a demokrácia erősítését szolgálva, közfunkciót jelent -, feladatköre pedig a nemzeti képviselet által hozott törvények szentesítése vagy elutasítása.

A nemzeti képviseletet tartományi és községi képviselet egészíti ki, amely az országoshoz hasonlóan - kizárólag ennek alárendelve - épül fel. Feladatához tartozik a speciális tartományi-községi ügyek megvitatása mellett a törvények végrehajtásának biztosítása. Cabet, a közvetlen népi törvényhozás Rousseau-i elvének híve, amelynek szerepét országában a népgyűlések /assemblées populaires/ töltik be. A népgyűlés a községben élő összes polgár részvételével havonta háromszor ülészik, mindig ugyanabban az időpontban. Ezeken a gyűléseken vitatják meg a fontosabb országos és helyi kérdéseket. A népgyűlések egyben a törvényhozói kezdeményezés jogát is élvezik, ami azt jelenti, hogy az állampolgároknak

joguk van törvényjavaslatot tenni. Ez azután a nemzeti képviselet elé kerül. Cabet elmélete szerint a népgyűlés az általános akarat, azaz a közvélemény és a népszuverenitás legteljesebb kifejeződése.^x Mint a politikai berendezkedésről eddig írottakból kiderül, Cabet tehát homályosan megsejti, hogy a képviseleti rendszer az osztályuralom fenntartásának eszköze, bizalmatlan vele szemben, mert ellenőrzésére nem talál társadalmi garanciát.

A törvényhozó hatalomnak alárendelt végrehajtó hatalom /exécutoire/ egy elnökből és tizenhat tagból áll, "kizárólag a határozatok, rendeletek, akarat végrehajtásával foglalkozik: és szintén a Nép és a nemzeti Képviselet nevében működik".⁴⁸ Ikáriában köztársasági elnöki poszt nem létezik, csupán a végrehajtó hatalomnak van elnöke. Ez felépítés azzal, hogy a polgári végrehajtó hatalmat másolja, anélkül, hogy erre a szerző kifejezetten utalna, azt mutatja, hogy nem tud megszabadulni a polgári parlamentarizmus illúzióitól. A törvényhozó hatalomnak megvan a maga végrehajtó szerve nemzeti, - tartományi - és községi szinten. A tisztviselőket meghatározott időre, egy évre választják, ezalatt bármikor beszámoltathatók, felelősek és elmozdithatók. Szintén

^x
Az a gondolat, legalábbis fő vonatkozásaiban, megfogalmazódott Rousseau-nál is: "Amikor valamilyen törvényt terjesztenek a népgyűlés elé, voltaképpen nem azt kérdezik, hogy helyeslik-e vagy elvetik a javaslatot, hanem azt, hogy a javaslat megfelel-e vagy sem az általános akaratnak, vagyis a nép akaratának /kiemelés tőlem - Sz.É./ Rousseau: A társadalmi szerződésről Magyar Helikon, Budapest 1978. 573.o.

Rousseau-i ihletésű gondolat, hogy a közfunkciók ellátása in-
gyenes, tehát nem tekinthető megélhetési forrásnak, hanem ju-
talma a köztisztelet. A funkcionáriusok nem rendelkeznek több
előjoggal mint az egyszerű dolgozók, és így nézete szerint tel-
jes mértékben kiküszöbölhető a korrupció, amely oly jellemző ve-
lejárója az osztálytársadalmaknak.

Ikáriában a birói procedura nagyon egyszerű, külön birói
testület nem létezik, vitás esetekben a bíróság szerepét az a
fórum látja el, ahová egyéb vonatkozásban is tartozik /pl. a
munkahely/. A rendőrség igen csekély számu - poligikai rendőr-
ség egyáltalán nem létezik -, mert a minden állampolgár feladata,
hogy a törvények végrehajtása felett őrködjön és leleplezze a vét-
ségeket. Cabet szerint lopás csak a magántulajdonon és pénzgazdál-
kodáson alapuló társadalmakban létezik, Ikáriában ez teljesen is-
meretlen, mivel mindenkinek kielégítik a szükségleteit. Ugyanak-
kor a lopással egyenértékű bűnnek felel meg országában a rágalom,
csábítás és házasságtörés.

Ugy tűnik számunkra, hogy az eddigi elemzések kellőképpen
rávilágítanak arra, hogy Cabet szeme előtt egy teljes politikai
egyenlőséget megvalósító centralizált társadalom illuzórikus ké-
pe lebegett, ahol a nép saját maga vagy közvetlenül választott
képviselői révén vesz részt a hatalom gyakorlásában és a törvények
végrehajtásában. Tehát e politikai berendezkedés minden szintjén
érvényesülnie kell a demokratizmusnak, ahogy az író jellemzi: "po-
litikai rendszerünk tehát egy demokratikus Köztársaság, sőt egy
majdnem teljes Demokrácia".⁴⁹

A felvilágosodás Rousseau-i természetjogi felfogásához hasonlóan, Cabet a politikai egyenlőséget – amit a létező társadalomban csupán deklaráltak, de nem valósítottak meg – a természeti egyenlőségből vezeti le. Szerinte minden ember azonos természeti jogokkal és kötelességekkel rendelkezik. A természeti jogokhoz a létezés, a szellemi és fizikai képességek kibontakozásának jogát sorolja, a kötelességeket pedig – a Rousseau elméletében megfogalmazottakkal összefüggésben – egy vallási színezetű, felebaráti, testvéri szeretetben, az emberek jogainak tiszteletben tartásában jelöli meg: "... ne tegyük azt másnak, amit nem szeretnénk, hogy velünk tegyenek,..."⁵⁰ x

A XVIII. századi utópista gondolkodóknál /Mably, Morelly, Babeuf/ már jelentkezik az az elmélet, hogy a legmagasabb szintű társadalmi formáció, a gazdasági és politikai egyenlőségen alapuló közösség, a természeti jogokhoz való visszatérés révén valósítható meg. Mivel a természeti egyén magában hordozza a társadalmiságot, így szerintük végső soron a természeti állapothoz való visszakanyarodással megoldhatók a fennálló társadalmak problémái. Cabet azonban nem csupán egyszerű visszatérést hirdet a természeti egyenlőséghez; hanem szerinte a jelenlegi társadalmi fejlődésnek éppen az a célja, hogy a kommunizmus elérésével maga-

^x
A Cabet-nál természeti feladatként feltüntetett elveket minden bizonnyal Rousseau-nak az Egyenlőtlenség eredetéről írott művéből meríti: "Ugy tedd a jót magadnak, hogy a lehető legkisebb rosszat okozd másnak, s ez az az elv, ha tökéletlenebb is, meg lehet hosz-

sabb szinten állítsa vissza a természeti állapotokat: a társadalmi és politikai egyenlőségnek - írja -, a természeti Egyenlőség megerősítésének és tökéletesítésének kell lennie".⁵¹

A politikai jogok közül Ikáriában központi szerepet kap az általános választójog, amely birtoklása nélkül Cabet véleménye szerint "minden Nép rabszolga". Képzelt társadalmában a választójog az összes állampolgárra kiterjed, mindenki választó és választható. A szerző azonban - mint a demokratizmus egyik alapvető megnyilvánulási formáját - érezhetően abszolutizálja a választójogot, ami egyben a republikánusból kommunistává vált Cabetnek azt a polgári illúzióját fejezi ki, hogy a választójog teljes beleszólást biztosít a politikai élet irányításában.

A politikai berendezkedés demokratikus felépítése nyomán azt hihetnénk, hogy Cabet népe számára feltétlenül egy köztársasági államformát tart megfelelőnek. Bár Ikária köztársaság, az író - éppen a választójog fontosságának eltulzása folytán - elfogadhatónak tart egy monarchikus államformát is. E nézetét fogalmazza meg a következő gondolatban, amely egyben arra is rávilágít, hogy Cabet keveri a társadalmi hatalmat a politikai formával: "... kevésbé számít az, hogy a politikai szervezetet Monarchiának, Demokráciának, Társadalomnak, képviselői Kormánynak nevezik, vagy egészen másként, feltéve, ha a Népnek megvan a választójoga;..."⁵²

^x
nosabb, mint az ésszerű igazságosság parancsa: Tégy úgy másokkal, ahogyan szeretnéd, hogy veled tegyenek".

Rousseau: Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól. Magyar Helikon Budapest 1978. 113.o.

Egyébként meg kell jegyeznünk, az államforma kérdésében XVIII. századi előadei is különbözőképpen foglaltak állást. A köztársasági forma igenlésével legátfogóbban Rousseau-nál találkozunk, Morelly kifejezetten elutasítja és Mably-val együtt az uralkodó jogainak korlátozása mellett kiegyeznének a monarchiával.

Már az előzőekben szó esett arról, milyen szerepet játszik az állam a gazdasági élet megszervezésében. Politikai vonatkozásban tehát a közösség cabetista értelmezése magába foglalja az egyenlőség, szabadság és demokrácia eszményeit. Szerzőnk fő művében több mint száz oldalon - az ókori gondolkodóktól a XIX. századi szocialisztikus elképzelésekig -, filozófusok véleményét idézve kíséri végig a demokrácia és egyenlőség fejlődését, és arra a konkluzióra jut, hogy a szabadság, egyenlőség és demokrácia igenlése egyet jelent a közösségi eszme elfogadásával. Cabet is Rousseau-nak azt a nézetét vallja, hogy "... szabadság nem létezhetik egyenlőség nélkül".⁵³ Míg azonban Rousseau a társadalmi és politikai egyenlőséget az egyenlő vagyon fenntartása mellett tartja ideálisnak, addig Cabet rendszerében csak a javak társadalmi tulajdona mellett valósulhat meg a "reális és tökéletes Egyenlőség". E kérdésben tehát Rousseau álláspontja tipikusan kispolgári illúziót tükröz, Cabet állásfoglalása haladóbb, és a marxizmus által utópista kommunistának nevezett elképzeléshez csatlakozik.

Az utópista szocialista elméletekben a szabadság megvalósítása elválaszthatatlan a közösség megteremtésétől. Cabet számára a polgári értelemben vett szabadságkonceptió a szenvedélyek kibonta-

kozásával, anarchiával egyenlő. Szerinte ebben az értelemben vett szabadságeszményre nincs szükség a kommunizmusban. A szabadság azonban a magasabbrendű társadalomban sem azt jelenti, hogy az egyén tetszőlegesen cselekedhet, hanem "a Szabadságnak - hangsúlyozza - , ... csak azt áll jogában megtennie, amit a Természet, az Ész és a Társadalom nem tilt meg, és jogában áll tartózkodnia attól, amit ezek nem parancsolnak meg;...".⁵⁴ Az idézetből kiderül, hogy Cabet a gazdasági korlátozásokhoz hasonlóan, politikai téren is az egyén jogkörének szabályozásához folyamodik, és a polgári szabadságkoncepció elvetésével egy, a társadalom racionális törvényeinek maximálisan alárendelt egyéni szabadságeszmét hirdet. Az író nem feltételez semmiféle ellentétet az egyén és az "észtörvények" között, mivel a törvényeket ugyanazok alkották meg, akiknek ezeket végre kell hajtaniuk. A törvények tehát a népakarat kifejezői, így a nép saját maga számára szabott törvényekben találja meg szabadságát. Így Cabet elméletében a törvény nem más - jegyzi meg Prudhommeux - mint a "polgárok objektívált akarata".⁵⁵ Egyben a korlátozott szabadságról alkotott felfogása élesen szemben áll a marxizmus azon koncepciójával, amely szerint a kommunizmusnak éppen az egyéni szabadság kiteljesedését kell megvalósítania.

A szabadságnak a cabetista értelmezése a sajtószabadságról alkotott véleményében is kifejezésre jut. Mivel számára a polgári sajtószabadság hamis hírterjesztést, konfuzus eszméket jelent, ezért Ikáriában lényegében nem lehetséges szabad véleménynyilváni-

tás a sajtóban; az ujság mint a jegyzőkönyv csak kommentár nélküli tényeket közöl. Babeuf is hasonlóan vélekedik a sajtószabadságról, amikor azt írja, hogy "... senti sem hangoztathat olyan véleményt, amely közvetlenül szemben áll a néphatalom és egyenlőség szent elveivel;...".⁵⁶ Cabet ugyanakkor feltételezi, hogy létezhet olyan kisebbség, amelynek véleménye nem egyezik meg a népakarattal, de ebben az esetben - a polgárháború és az erőszak elkerülése érdekében - csupán egyetlen megoldást talál lehetségesnek, nevezetesen a kisebbségnek kötelessége feltétel nélkül alávetni magát a többség akaratának.

A legjobb utópista teoretikusnál központi gondolat a gazdasági mellett a politikai élet demokratizmusának biztosítása. Cabet is elméletében - annak ellenére, hogy alapvetően nem képes szakítani a polgári koncepcióval -, mégis a demokratizmusnak nem pusztán formális, hanem tényleges gyakorlását kívánja megvalósítani azáltal, hogy a parlamenti és népi hatalom gyakorlásába bevonja a tömegeket. Sőt az előzőekben vázolt korlátozások ellenére, az általa elképzelt közösségben látja az emberiség jövőjét, "az utolsó társadalmi és politikai tökéletesedést, ... amely felé az Emberiség halad:...".⁵⁷ Az állam sokoldalú gazdasági-szervezési és politikai szerepe mellett legfontosabb feladata a polgárok boldogságának, jólétének megvalósítása. A XVIII. századi utópista gondolkodók az emberiség boldogságát a magántulajdon eltörlésében, a vagyonközösség megvalósításában látták. Cabet is, mint elődei, a jólét közösségét az idealizált természeti állapothoz való visszatérésben véli felfedezni.

V. A nevelés és vallás kérdései az átmeneti és közösségi rendszerben

E problémakörök összekapcsolását azért tartjuk módszertani szempontból célravezetőnek, mert Cabet a kommunizmusba való átmenet idején, és magában a közösségi rendszerben is, kiemelkedő szerepet szán a nevelés és vallás kérdésének.

A szerző átmeneti rendszeren az osztálytársadalomból a kommunizmusba vezető út társadalmi formáját érti. Magának az átmenetnek -- bár Babeuf és Owen elméletében is fellelhetők bizonyos megsejtései --, ilyen precíz, részletekbe menő megfogalmazása szinte egyedülállónak tekinthető az utópista gondokodás történetében. Buonarroti⁵⁸ érzékelteti, hogy a felkelők reformait nem egyetlen "varázsütésre", hanem hosszabb idő alatt, "fokozatos előrehaladás"-sal tartják megvalósíthatónak, Owen⁵⁹ pedig említést tesz egy "átmeneti időszakról", de feladatainak részletes ismertetésére nem vállalkozik.

Az átmeneti időszak -- amelyet Cabet maximálisan 50 évre tervezett -- legfontosabb problémája a régi társadalmi rendszertől örökölt nyomor felszámolása a magántulajdon ideiglenes fenntartása mellett. E gazdasági nehézségek megoldásának politikai előfeltétele egy népszuverenitáson alapuló demokratikus köztársaság megléte, amely széleskörű és radikális reformtervezetet dolgozna ki az államháztartás egyensúlyának helyreállítására. E reformok tartalmaznák az árcsökkentést, a béremelést, a hadsereg

leszerelését és a lakásvizonyok javítását. Cabet már az átmenetben különös figyelmet fordít az un. hármaskör /szükségesség, hasznosság, kellemesség/ érvényesítésére. Ezek a tervek - teoriájának utópikus jellegével ellentétben - nagy realitásérzékről tesznek tanubizonyságot.

Mindezen intézkedések végrehajtásához az egész gazdasági életet átszövő 15 bizottság megalakítását tartja szükségesnek. Ennek feladata a termelés beindítása, a gépesítés és technikai találmányok alkalmazása, az ipar nagyarányú és korszerű fejlesztése lenne. Cabet tehát az átmenet előkészítő jellegét hangsúlyozza, a "népvagyon" felhalmozását és a gazdaság olyan mértékű fejlesztését tartja feladatának, amelynek bázisán felépül a legfejlettebb társadalmi formáció, a kommunizmus. Hadd álljon itt egy idézet arra vonatkozóan, hogy az író milyen sokrétűen forgalmazza meg az átmeneti rendszer feladatát: "képzeljék el ha tudják, azt az átmeneti korszakot: a hatalmas építő és alkotó munkát; a felfedezések tömegét; a feltalálásokat és tökéletesítéseket a mesterségekben és tudományokban ! Ezalatt a 30 év alatt a Nemzet több munkát és nagyobb haladást tett, mint egész megelőző létezése alatt !".⁶⁰

Ebben az átmeneti időszakban ugyanakkor még a régi rendszerben "szerzett jog" alapján megmaradna a magántulajdon "a ma létező tulajdonosi generáció egész élete alatt". Ezt a helyzetet a következőképpen jellemzi: "... csökkenő egyenlőtlenségi és növekvő egyenlőségi rendszer szolgálja majd az átmenetet a régi rendszer

szolgálja majd az átmenetet a régi rendszer korlátlan egyenlőtlensége és a jövő tökéletes Egyenlőségi és Közösségi rendszerre között".⁶¹ Az átmenetben tehát a gazdasági egyenlőtlenség fennmaradna, csupán a politikai egyenlőség valósulna meg. Még a magántulajdon fennmaradna, addig elkerülhetetlenül léteznének bűntények és szükségszerűen érvényesülne a rendszer elnyomó funkciója. De ez az elnyomás nem a volt uralkodóosztály ellen irányulna, hanem a magántulajdont megsértők ellen, amelyből kitűnik az átmenet bizonyos vonatkozásban antidemokratikus jellege. Végeredményben tehát az átmeneti rendszer megfogalmazása bármennyire zseniális gondolat, egyben retrográd vonása is van, látnunk kell, hogy Cabet elképzelésében eredetileg a forradalmat hivatott helyettesíteni, így messze áll annak marxista értelmezésétől.

Éppen a forradalmak elkerülése érdekében fontos szerepet szán társadalmában a nevelésnek és egy új vallási rendszer létrehozásának, amelyet a gazdasági és politikai élet megszervezése mellett rendszere másik alappillérének tekint. "A nevelés minden vagy majdnem minden"^x — hirdeti. A nevelésnek ez a fetisizálása a legtöbb utópista gondolkodónál fellelhető, mert — a tár-

^x
Cabot-hoz hasonlóan Babeuf is kiemelkedő jelentőséget tulajdonított a nevelésnek az új társadalom formálásában: "A nemzetek sorsa — írja, nevelési rendszerükön áll vagy bukik".

Babeuf Válogatott Írásai Hungária, Budapest 1960. 32. o.

sadalom átalakításához szükséges reális erő híján - ebben vélik felfedezni mesterséges átalakításának eszközét. Ezért a kommunizmus anyagi feltételének megteremtése mellett a szerző nagy gondot fordít már az átmeneti rendszerben a szellemi feltételek kialakítására, megfelelő embertípus képzésére. Az ikáriai képzelte forradalom győzelme után - tipikusan polgári demokratikus követelés megvalósításaként -, megtörténik az állam és egyház szétválás-tása, megszűnik a papság beleszólási joga a politikai életbe, és megteremtődnek a feltételei egy új alapon nyugvó vallási rendszer kialakításának. A vallás területén már ekkor kikristályosodnak azok a főbb elvek, doktrínák, amelyek teljessé válása a közösségi rendben valósul meg.

Az átmenetben különös jelentőséggel bír a nevelés, amelynek célja "olyan állampolgárok kialakítása, akik képesek lesznek alkalmazni a Közösségi rendszert".⁶² Az un. kommunista embertípus formálásához olyan feltételek megteremtése szükséges, mint iskolák építése, tanárellátás biztosítása, amelyek az átmenet legfontosabb feladatai között szerepelnek. Országában különösen a fiatalok oktatására fektetnek nagy hangsúlyt, ami azzal magyarázható, hogy tulajdonképpen ez a generáció lesz az első, amely már a megvalósult közösségben fog élni. Ezért a közösségi életre való felkészítésnél főleg a 10 éven aluli gyerekek oktatását tartja elsődlegesnek.

Mégis azt mondhatjuk, hogy Cabet a nevelés lényegét elődeihez képest kevésbé eredetien forgalmazza meg, mint például Rousseau

vagy Fourier, és - néhány kitűnő meglátása ellenére - a legkevésbé szakít kora hivatalos pedagógiai szemléletével, amikor annak csak személyiségformáló szerepét domborítja ki. Ikáriában a személyiség sokoldalú formálása a fizikai és szellemi adottságok kibontakoztatását foglalja magában. Az elméleti oktatás mellett, a gyakorlati oktatáson belül nagy szerepet kap az ipari és mezőgazdasági tevékenység főbb elveinek elsajátítása, amely utóbbi mindenki számára kötelező. Mivel a nevelés társadalmi jellegű, így az egyén rendeltetése, hogy a képzés során elsajátított ismereteket maximálisan a társadalom szolgálatába állítsa.

Cabet-t pedagógiai elveinél sem hagyja cserben a már jól ismert racionalizmusa: nevelési rendszerében nagy szerepet kap a mindenható törvények formájában megfogalmazott ésszerűség és igazságság: "Nevelésünk ... - írja -, embereket formál belőlünk, és megtanítja velünk tisztelni a jogokat és mások akaratát, mindenben az ész és az igazság tanácsait követni: ...".⁶³ Ez a racionalista megközelítés az oktatásban egyrészt a XVIII. századi utópisták és felfilágosodás hatását, nevezetesen Morelly és Babeuf koncepcióját, másrészt pedig a kortárs Owen nevelési elveit tükrözi. Mint látni fogjuk nevelésében jelentkezik a XVIII. századi utópiákra jellemző egyenlőség-gondolat, amely a politikai jogegyenlőség gyakorlására neveli a tanulókat. Ezzel összefüggésben ki kell emelnünk az ikáriai oktatási rendszer mély demokratizmusát, amely szintén a mindennapi élet demokratizmusát van hivatva előkészíteni.

Ikária pedagógiai rendszerében, mint elsődleges nevelési közösségnek, nagy befolyása van a családnak. E tény hangsúlyozása

azért lényeges, mert mint ismeretes például Buonarroti a nevelés feladatát kiveszi a szülői felügyelet alól, és nemzeti nevelőotthonokra bizza. Owen szintén a család negatív szerepét domborítja ki, és az oktatást a kommunák felügyelete alatt működő közös intézményekben képzei el. Míg tehát Babeuf és Owen a nevelés közösségi formáját tartja elsődlegesnek, addig Cabet pedagógiai rendszerében a két forma sajátosan keveredik; a családi nevelés ötéves kortól társadalmi neveléssel egészül ki.

Annak ellenére, hogy Cabet a nők társadalmi egyenjogúságát illetően igen konzervatív álláspontot foglal el, a gyermekek nevelésében fontos szerepet szán az anyáknak. Ugyanakkor igen sokat foglalkozik higiéniai kérdésekkel, különös tekintettel a csecsemők orvosi ellátásának megszervezésére. Ez — minden bizonnyal — korának rossz egészségügyi körülményeivel magyarázható, s képzelt társadalmában megpróbálja hatékonyan kiküszöbölni azokat.

A családi nevelés kiegészítő társadalmi vagy közösségi képzésnek két fajtája létezik, az általános vagy elemi és a speciális vagy szakmai jellegű oktatás, amelyben, elég önkényes felosztással, testi, értelmi, erkölcsi, szakmai és állampolgári nevelés formájában öt területet különböztet meg. Cabet elsőként említi a testi nevelést, amely már a családban megkezdődik és a szervezett oktatásban rendszeres testedzéssel párosul. E nevelési forma kiemelt szerepe Rousseau elmélete mellett Babeuf-tól Owen-ig megtalálható az utópista szocialista gondokodóknál. Náluk e képzési forma szorosan összekapcsolódik a fizikai munkavégzéssel és erősen

militarizált jellegű, ezzel szemben Cabet pedagógiájában főleg festedzésre korlátozódik és militarista vonása csupán a politikai ünnepeknél jut szerephez.

A fiuknál 5-18 éves, a lányoknál pedig 17 éves korig terjedő iskolai oktatás tengelyét az értelmi nevelés alkotja. Ezt az oktatási formát fejti ki Cabet talán a legrészletesebben és leg-sokoldalubban. Államában az elemi ismeretek /írás, olvasás, ki-ejtés/ számban/ elsajátítása után a humán tudományokkal szemben az egzaktabb természettudományok oktatás - földrajz, állattan, kémia, csillagászat - kerül előtérbe. Kora technikai találmányai-val hozható összefüggésbe, hogy a természettudományos képzés kö-rét - nagyon helyesen - kiszélesíti az "ipar, mechanika és mező-gazdaság elemei"-nek oktatásával. A szerző kifejezetten ellensége-sen viszonyul a nyelvtanításhoz, mint kifejti: "ami a latin, görög és más régi nyelveket és a külföldi élő nyelveket illeti, nem a-karjuk, hogy gyermekeink olyan értékes időt veszítsenek ebben az unalmas tanulmányban, amit jóval hasznosabban lehet eltölteni".⁶⁴ Ugyanigy hiányzik az értelmi képzés témaköréből az irodalom és tőr-ténelem tanulmányozása. Az írói, tudósi, tevékenység is szakmának számít, amely "mesterséget" pontosabban körül nem határolt speciális képzés során sajátítanak el a hallgatók. A természettudományos mű-veltségnek ez a szűklátókörű és praticista szemléletre valló elő-térbe helyezése feltehetően az egyházi, egyoldaluan humán tárgyú műveltségideállal való szakítást tükrözi, és egyben jelzi a hang-súlyeltolódást a polgárság műveltségeszményét szimbolizáló "gyakor-latiasabb" tudományok irányába. Érdekességgént megjegyezzük, hogy

Cabet nem az egyedüli az utópista gondolkodók között, aki negligálja a humán tudományokat, mert ugyanezt megfigyelhetjük Fourier elméletében is.

Az értelmi neveléssel párhuzamosan folyik a tanulók erkölcsi nevelése. Cabet az erkölcsi nevelés fontosságát a következőkben emeli ki: "amennyiben lehetséges, még többet teszünk érte, mert az ember lelke és szíve még fontosabbnak tűnik számunkra, mint a teste és értelme".⁶⁵ Mint az idézetből látjuk, az író a korabeli utópista szocialisták pedagógiai elveivel ellentétben, meglehetősen egyvoldaluan, csupán a "lélek" és a "szív" ápolásában látja a morális nevelés lényegét. Ez a leszűkítés talán abból is adódik, hogy pl. míg Saint-Simon az erkölcsi képzést összekapcsolja az állampolgárral, addig Cabet – Babeuf eszmei hagyományait követve – elválasztja őket egymástól. Ebből a radikális kettéosztásból adódóan a morális nevelést kizárólag érzelmi síkra tereli. Az erkölcsi képzésben lényeges szerepet kap nála az egyenlőség érzetének kialakítása, amelyet az ikáriai iskolai oktatásban a nagyravágyás és egoizmus ellen fogantatosítanak. A tanulók között – mint Owen nevelési elveiben – az "egyenlőség érzésének megszokása" érdekében, semmi-féle megkülönböztetés nincs, a tehetség szerinti sem, mert az is csak a tanulás eredménye lehet. Viszonylag egyéni nevelési elképzelése, hogy az egyedüli distinkció, a kiválasztottság, amely arra ad jogot, hogy a legképzettebb tanulók a tanár felügyelete alatt oktassák társaikat. Az iskolának, mint miniatűr közösségnek, külön iskolai szabályzata van, amely a diákok kötelességeit, jogait és a büntetés formáit tartalmazza. Az erkölcsi nevelés lehetőségének kiaknázása érdekében iskolai bíróságok működnek, ahol a különböző

vétségekben - a demokrácia megnyilvánulásaként - maguka tanulók hozzák a különböző ítéleteket.

Cabet nagy hangsúlyt fektet az oktatás módszertani kérdéseire. Akárcsak Owen, ő is nagy nevelési lehetőségeket lát a szemléltetésben, amelynek követelménye, hogy egyszerű, világos és így könnyen áttekinthető legyen. Módszertani szempontból eredeti elképzelése, hogy az oktatás folyamán játék és tanulás váltsa egymást. A tananyag jobb elsajátítása érdekében muzeumok, könyvtárak állnak a diákok rendelkezésére. A pedagógus feladata az óra vezetése, a gondolkodási készség fejlesztése, a téveszméktől és előítéletektől mentes oktatás.

A 17-18 éves korig tartó elemi képzés során a diákok általános jellegű tájékoztatást kapnak a különböző mesterségekről és 18 éves korukban szakmát választanak. A szakmai nevelés célja "hogy megadjon mindenki számára minden szükséges elméleti és gyakorlati ismeretet ahhoz, hogy kitűnjön tudományos vagy ipari hivatásában".⁶⁶ A hároméves szakmai képzés tehát már nemcsak elméleti oktatásra, a választott hivatás történetének bemutatására korlátozódik, hanem komoly gyakorlati munkával egészül ki. Mint láttuk, Ikáriában a fiúk és lányok nevelése együtt folyik az elemi oktatás keretében, ugyanakkor a szakmai képzésben már kevésbé vesznek részt lányok. Bár léteznek ún. "női műhelyek" /pl. ruhaszalonok/, ahol könnyebb fizikai munkát végezhetnek, de iskoláztatásuk ellenére Cabet a házi munkákat tartja célszerűnek számukra.

Képzelt országában nem létezik külön tudományos képzés, tulajdonképpen a szakmai képzés egyben a tudományos képzés funkcióját is betölti. Nézetünk szerint az előbb említett két oktatási forma egymással való azonosítása - noha előfordul más utópiákban is, például Morelly elméletében -, lényegében kivitelezhetetlen, hiszen ez gyakorlatilag a tudományos ismeretek szakmai szintre való lesüllyesztését jelenti. Ennek az elképzelésnek az az ésszerű magva, hogy Cabet - éppen Morus értelmiségi "elit" felfogásával ellentétben - el akarja kerülni a tudományokkal foglalkozók szűk rétegének kialakulását és elszigetelődését a gyakorlati mesterségek művelőitől. Babeuf noha tulzott szerepet tulajdonít a tudományok fejlődésének, ami nem teljesen helytálló, mégis konkrétan közelíti meg a kérdést. "Mi lenne azonban a mesterségekkel a tudományok nélkül - írja -, hiszen a tudományok állapítják meg az elméletet és világítják meg a gyakorlatot?".⁶⁷

Az oktatás utolsó formája a szakmaival egyidőben folyó és három évig tartó állampolgári nevelés, amely képzési forma, mintegy összefoglaló jelleggel, felöleli az értelmi és morális nevelés eddig nem érintett területeit. Többek között ennek keretében ismerkednek meg a fiatalok az irodalom, a művészetek és az egyetemes történelem különböző fejezeteivel. Szűkebb értelemben, mint Cabet kifejti, az állampolgári nevelés "a nemzeti történelem, a társadalmi és politikai szervezet, az alkotmány és a törvények elmélyült tanulmányozásából áll".⁶⁸ Bár ez az oktatás feleslegesnek látszó, mechanikus ismeretek elsajátítását is megköveteli, mint például a közösségi alkotmány megtanulását, mégis Cabet neveléseméletének ere-

deti gondolata huzódik meg mögötte. Ez az oktatás kötelezővé teszi a fiataloknak a különböző demokratikus fórumok, népgyűlések látogatását. Tehát a demokrácia eddig hirdetett elmélete az állampolgári nevelésben gyakorlattá válik, a demokratikus jogok gyakorlásának módjává, és ezzel a közéleti kommunista embertípus kialakítását szolgálja.

A kommunista erkölcs formálásának a nevelésen kívül, másik fontos eszköze a vallás és a vallási oktatás. E kérdéskör tanulmányozásával Cabet hosszan foglalkozik, és 1846-ban külön művet is szentel vallási rendszerének részletes kifejtésére.

Cabet nem képes elfogadható magyarázatot találni a természetben rejlő tökéletes harmóniára. Mivel ezt nem az anyag önmozgási képességének tartja, így arra a következtetésre jut, hogy léteznie kell egy "mindenható Istenségnek", aki a világot megteremtette. "Szükségem van tehát arra - írja -, hogy higgyek az egyedüli Istenben, a világegyetem minden részének Építészében, Atyjában, Megalkotójában".⁶⁹ Cabet tehát vallási nézeteiben a felvilágosodás deista koncepciójához csatlakozik; bár elmélete tartalmaz bizonyos materialista vonásokat, de a következetes materializmusig nem jut el, hanem elismeri isten szerepét a világ megteremtésében. A deizmusnak a materialista elemekkel való keveredése több XIX. századi francia utópista gondolkodónál fellelhető, ugyanakkor erőteljes tájékozódás figyelhető meg a kereszténység gondolatvilágának irányában. Engels már A társadalmi reform előrehaladása a kontinensen című írá-

sában - éppen Cabet elméletére utalva - felhívja a figyelmet a francia utópista gondolkodás e sajátosságára. "Furcsa ... -írja -, hogy míg az angol szocialisták általában szembenállnak a kereszténységgel, ... addig a francia kommunisták, egy hitetlenségéről híres nemzet tagjai, keresztények".⁷⁰ Ugyanakkor Cabet még a polgári filozófiában hagyományos megkülönböztetést is fenntartja a test és a lélek között. Az utóbbit isteni eredetűnek és halhatatlannak tartja a lélek ápolását - mint az előzőekben láttuk -, az erkölcsi nevelés feladatai közé sorolja.

A vallási nevelés 16-17 éves korban kezdődik, amikor az általános jellegű képzés már majdnem befejeződik. Ebben az egyéves oktatásban nem papok, hanem filozófusok ismertetik meg kivétel nélkül minden vallási rendszerrel a fiatalokat. Ezután minden hallgató szabadon választhatja ki a számára megfelelő vallást. Cabet képzelt társadalmában tehát a vallásgyakorlás és véleménynyilvánítás szabadsága érvényesül, mint angol kortársa és szellemi vezére Owen te-lepein. Annak ellenére, hogy Ikáriában lelkiismereti szabadság van, ez nem jelenti azt, hogy a különböző szekták elterjedtek lennének, mert mint ahogy a közösségi rendszer gazdaságilag és politikailag az egység felé halad, úgy ez az egységre való törekvés vallási té-
ren is megmutatkozik. Ezen spontán törekvés előfeltételezése miatt a szerző képzelt államában megtűri a vallástalan materialistákat, akiket minden bizonnyal az ateistákkal azonosít. A szabad vallás-
gyakorlatnak ez a liberálisnak tűnő megfogalmazása azzal magyaráz-
ható, hogy Cabet szerint végső soron ugyanis az igazság és ész által
motivált, racionalista vallás győzedelmeskedik, amely csakis egyféle

lehet. "Az oktatás, az ész, a vita hatása - hirdeti Cabet - természetesen mindenkit a legfelvilágosultabb felfogás felé vezet, amely egyetemes tanítássá válik".⁷¹ Tehát a szabad vallás gyakorlatot megengedhetőnek tartja addig a pontig, ameddig az az "ész-vallás", illetve vallásos erkölcs racionalista színezetű előírásainak ellent nem mond. Ez a cabetista koncepció - ha közvetve is -, de egy Rousseaué-hoz hasonló kispolgári felfogást tartalmaz, amely szerint minden vallás gyakorlása elfogadható, ha az nem mond ellent a "polgár kötelességének".

Cabet éles bírálat alá veszi az angliai és franciaországi vallási viszonyokat, ahol az uralkodóosztály a vallást a nép elnyomására használja, ellentétben Ikáriával, ahol a vallásnak és a pap-ságnak semmiféle beleszólási joga sincs a politikai életbe. Az osztálytársadalmakkal ellentétben képzelt országában az emberek boldogok, így nincs szükségük arra, hogy mennyországban higgyenek. A templomok egyszerűen díszítettek, a szertartások minden külsőségtől mentesek. Ezek az elképzelések Morus Utópiájával és Rousseau elméletével mutatnak rokon vonásokat, és a polgárságnak egy "olcsó vallás" megteremtésére való törekvéseit tükrözik. A felvilágosodás puritanizmusának megfelelően a kultuszok igen egyszerűek, mindenki a magának megfelelő módon csodálhatja az istenséget. Cabet szerint istennek leginkább tetsző kultusz az "általános akaratnak való engedelmesség, a Haza és az Emberiség szeretete". E kultuszon kívül, mint Babeuf elméletében, a politikai jellegű ünnepek kaptak csak bizonyos vallási színezetet.

A szerző az általa körvonalazott vallást "filozófiai és erkölcsi rendszer"-nek nevezi, amelynek "nincs más feladata, mint arra biztatni az embereket, hogy egymást szeressék, ...".⁷²

E sajátos, erősen morális tartalmu vallási rendszerben különös jelentőséggel bír a testvériség eszméje, amely tulajdonképpen Cabet közösségi rendszerének központi gondolata. A testvériség eszméje kettős értelmű: egyrészt összefügg azzal, hogy a természeti állapotban minden ember testvér, és egyben ez a kereszténység alapvető dogmája is. Mint a XIX. századi utópista szocialista gondokodók közül oly sokan, Cabet is a közösségi rendszer első megvalósulását az őskereszténységben véli felfedezni. Magában Krisztusban nem egyszerűen csak egy új vallás megalapítóját látja, hanem az első közösségi társadalom gyakorlati megvalósítóját. Ennek az első közösségnek, amelyet Cabet "Isten királyságának" nevez, legfőbb elve a keresztényi testvériség gondolata volt. Nézete szerint a kommunista rendszernek minden tekintetben a kereszténységben vázolt közösségi eszményt kell megvalósítania. Cabet tehát a kereszténység és kommunizmus szoros összefüggését hirdeti; "a kereszténység nem létezhet kommunizmus nélkül - írja -, és senki sem lehet keresztény ha nem kommunista".⁷³

VI. Cabet felfogása a társadalomról és a forradalomról

Cabet cikkeiben és főbb elméleti műveiben^x sokat foglalkozik kora társadalmi viszonyainak elemzésével. Bár, mint az előzőekben említettük, hiányos közgazdasági ismeretei megakadályozták a társadalom mélyebb gazdasági összefüggéseinek megismerésében mégis sok vonatkozásban találó kritikáját adja a korabeli viszonyoknak. Mint a XIX. század folyamán oly sok utópista gondolkodó, ő is megfogalmazza az ember ember általi kizsákmányolását. Észreveszi, hogy a mindenkori uralkodóosztály a néptömegek elnyomásának fenntartása érdekében kihasználja a vallást és a tömegek tudatlanságát. Bizonyos parlamenti naivitásról téve tanubizonyyságot, Cabet a dolgozó osztályok politikai kizsákmányolását az alapvető demokratikus jogoktól való megfosztottságban látja, amelyek közül - mint a republikánusok általában - főleg a választó- és egyesülési jog követelését hangsúlyozza.

Az osztálytársadalmak "bűneit" - a XVIII. századi racionalista utópiák természetjogi eszmefuttatásait követve - három fő okból vezeti le, a pénzhasználat kialakulásából, a vagyonegyenlőt-

^x
Cabet társadalom- és forradalomfelfogásának rekonstruálásánál az Utazás Ikáriában /Édition Anthropos, Paris 1970/ című főműve mellett A francia forradalom népszerű története /Pagnerre, Paris 1839/ című munkájára, illetve Angrand: Étienne Cabet és az 1848-as köz-
társaság /P.U.F.Paris 1948/ című tanulmányára támaszkodtunk, amelyben a szerző Cabet-nak a 48-as francia forradalomban folytatott elméleti és gyakorlati tevékenységét elemzi.

lenségéből és a magántulajdon meglétéből. Szerinte ez a három tényező volt az, amely véget vetett az emberiség vagyonszövetségének, vagyis természeti állapotának, és az osztálytársadalmak kialakulásához, a "gazdagság" és "szegénység" megjelenéséhez vezetett. Ugyanakkor pusztán megemlíti az okokat, de a közöttük fennálló összefüggések vizsgálatát nem végzi el. Már a nagy francia forradalomról írott művében megfogalmazza azt az általánosnak mondható utópista szemléletet, amely szerint a "régí rendszer bűneiért" nem magát az uralkodóosztályt kell felelőssé tenni, hanem a tőle függetlenül működő intézményrendszert, tehát nem veszi észre a legfontosabb politikai jellegű intézmény, az állam osztálymeghatározottságát. Kitűnik ez az alábbi idézetből is: "hozzáteszem, hogy ... a nevelés és a társadalmi szervezet bűnei szememben a rossz első okai, és hogy ezért inkább a rossz intézményeket, mint az embereket kell vádolni".⁷⁴ /kiemelés tőlem - Sz.É./.

A kapitalista termelési mód fejletlensége folytán nem érzékeli kellő módon a tőkés társadalmon belül végbemenő osztálypolárizációt, és ezért nem képes a társadalom osztályjellegének felismerésére. Ez a társadalom leírására alkalmazott terminológiában is kifejezésre jut. Legáltalánosabb megfogalmazásban gazdagokról beszél, akik semmit sem dolgoznak, de mindent birtokolnak, és velük szembenálló dolgozó szegényekről, akik semmilyen jogokkal nincsenek felruházva. Olyan tömegeket ábrázol, akiket a nyomor egységesített. A "nép" pedig mint a "legszenvedőbb osztály" jelenik meg. A nép bűvös egységesítő jellegű kifejezésén tágabb értelemben a

dolgozó osztályokat érti, szűkebb értelemben pedig a munkásságot. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a társadalom osztályszerkezetét vizsgálva külön nem tesz említést a parasztságról.^x Uralkodóosztályként a feudalizmust idézően elsősorban arisztokráciáról beszél, s emellett említi csak a burzsoáziát.

Az osztályszerkezet sematikus ábrázolásából következően Cabet nem ismeri fel a kizsákmányolás formáiban végbemenő változásokat. Csupán két társadalmi rendszerről beszél: arisztokratikusról és demokratikusról, s az utóbbi békés megvalósítását éppen azért, mert a régi társadalom hibáiért nem az uralkodóosztályt teszi felelőssé, ezzel az osztállyal együtt kívánja megvalósítani. A közösségi rendben az osztályellentétek kiegyenlítődnek, így a kommunizmus nála egy osztályellentétektől mentes, teljes gazdasági és politikai egyenlőséget megvalósító, szinte már "abszolút egyenlőséges" biztosító társadalmi formációként jelenik meg.

A saját életében lejátszódó forradalmak e problémakör végiggondolására készítetik Cabet-t. Ebből következően elméleti munkásságának szerves részét alkotja forradalomkoncepciójának kifejtése. Leszögezhetjük, hogy a történelmileg lezajlott és képzelt országában transzponált forradalmakról írottak mindenekelőtt azt mutatják, hogy elméleti tevékenysége idején forradalomelméletben alapvető változás nem megy végbe, már a nagy francia forra-

^x
Talán nem érdektelen megjegyeznünk, hogy Marx és Engels a korai írásaikban és a Kommunista Kiáltványban sem foglalkoznak külön osztályként a parasztsággal, hanem csupán a proletariátus későbbi tartalékseregeként említik.

dalom eseményeinek feldolgozásában megfogalmazódnak későbbi műveinek alapeszméi. Első nagyobb lélegzetű művében már kialakult forradalomkoncepciójának megfelelően az 1789-es polgári forradalom egyrészt politikai harcok, pártharcok és néhol személyes intrikák történeteként jelenik meg. Másrészt, tágabb értelemben, társadalmi forradalmat /szociális forradalom/ is ért rajta, mivel abból a szempontból vizsgálja, hogy az osztályharc e legmagasabb formája hozott-e pozitív változást a tágabb értelemben vett nép szociális helyzetén. E két oldal együttes figyelembevételével jelenti nála a forradalom lényegének tulajdonképpen meghatározását.

A francia forradalom népszerű történetében célként azt tűzi maga elé, hogy a népről és a népnek írjon történelmet, olyan történelmet, amely "egyszerre lesz szellemében demokratikus, célját és rendeltetését tekintve népi /populaire/".⁷⁵ Annak ellenére, hogy a nép számára akar történelmet írni, mégsem lát és nem láthatott "a proletariátus részéről semminemű történelmi öntevékenységet, semminemű őt sajátosan jellemző politikai mozgalmat".⁷⁶ Az, hogy még a XIX. század első harmadában íródott francia utópiák is másodlagosnak tekintik a néptömegek történelemformáló szerepét, sőt szerencsétlen tömegként ábrázolják, ez az új termelési mód kezdeti jellegével, a franciaországi kapitalizmus már előzőekben vizsgált kisüzemi jellegével hozható összefüggésbe. Mint Engels rámutat, "... csak a nagyipar fejlesztheti ki egyfelől azokat a konfliktusokat, amelyek kényszerítő szükségszerűséggé emelik a termelési mód forradalmasítását...".⁷⁷

Igy a társadalom átalakítását Cabet is az uralkodóosztály jóindulatától vagy az uralkodóosztályból származó felvilágosult egyénektől várja. Ebből következik a történelmi személyiségek szerepének eltulzása történelem és a forradalmak alakításában. Az egyén szerepének eltulzása a történelmi események irányításában egyébként, a történetiség hiányából adódóan, a legtöbb utópiának sajátos vonása. Az utópiáknak ezt a közös vonását Engels a következőképpen foglalja össze: "hogya a valóságos ész és igazságosság eleddig nem uralkodott a világon, az csak onnan ered, hogy eleddig nem ismerték fel őket helyesen. Hiányzott ugyanis a lángeszű egyes ember, aki most ime fellépett és aki felismerte az igazságot; hogy most lépett fel, hogy az igazságot éppen most ismerték fel, az nem a történelmi fejlődés összefüggéseiből szükségszerűen következő, /kiemelés tőlem - Sz.É./ elkerülhetetlen esemény, hanem tisztára szerencse. Éppugy születhetett volna 500 évvel korábban is, és akkor megkimélte volna az emberiséget 500 esztendő tévelygéseitől, küzdelmeitől és szenvedéseitől".⁷⁸

A francia forradalomnak ez a "lángelméje" nem más, mint a jakobinus Ropespierre, aki Cabet szemében maga volt a forradalom. Robespierre és a jakobinusok központba állításával Cabet is a 30-as években oly elterjedt jakobinus szellemű történetírás hagyományait folytatja. Babeuf is hangsúlyozza a robespierreizmus és a demokrácia szoros összefüggését^x, de Cabet még ennél is tovább

^x
Babeuf így ír erről: "A robespierreizmus az egész Köztársaságban az értelmes és világosan látó rétegekben és természetesen az egész népben gyökerezik. Az ok kézenfekvő: ropespierreizmus és demok-

megy, a Voyage en Icarie-ban Robespierre-t - a ventőse-i határozatok hibás értelmezése miatt - azok közé sorolja, akik a vagyonszövetség megteremtéséért harcoltak. Bukását Cabet felfogása szerint a pártharcokban való tehetetlensége, idővesztegetése okozta, amelyet kihasználtak ellenfelei, akik közül Billot-Varenne, Colet d' Herbois és Barrère nevét említi. Minthogy a jakobinus diktatura kialakulását és bukását nem tudja a kor gazdasági, társadalmi és politikai viszonyaiból levezetni, így a mozgalom vezetőjének halálát a bibliai eseménytörténet egyik legmagasztosabb jelenetével állítja párhuzamba: Robespierre veszte Krisztus ártatlan halálához hasonlóan "kiszámíthatatlan szerencsétlenség Franciaországnak és az Emberiségnek".⁷⁹ Cabet szerint kivégzése magának a forradalomnak bukását vetíti előre, amely állítás bizonyítására mindent elkövet.

Képzelt országában a forradalmat szintén az ottani uralkodóosztályból származó nemeslelkű személyiség, Ikár hajtotta végre. Franciaország történetének problémáját abban látja, hogy bár ez az ország példát mutatott az emberiségnek forradalmakban, mégsem tudta a kommunizmust megvalósítani, mert nem akadt Ikárhoz hasonló forradalmárra. A nagy francia forradalom eseményeit elemezve, helyesen hangsúlyozza a burzsoázia bizonyos érdekközösségét a néptömegekkel, s e szövetséget a későbbiek folyamán is fenn tarthatónak tartja. Konkluzióként azt a későbbiekben is visszatérő

^x
rácia egyet jelent, tehát a rospierreizmus feltámasztásával kétségkívül az egész nemzetet állítjuk újra talpra".

Babeuf Válogatott Írásai Hungária Bp. 1960. 172.o.

általános következtetést vonja le, hogy bár a burzsoázia a néppel közösen vivta meg a forradalmat, a megszerzett hatalmat mégis a néptömegek kizárásával gyakorolja. Mindezzel elméletében már előrevetíti Napóleon hatalomra jutásának és a restaurációnak árnyékát.

Cabet európai munkásságának utolsó állomása az 1848-as februári forradalomban kifejtett aktív elméleti és gyakorlati tevékenysége. A forradalom kitörésének okaként a proletariátus nyomorának fokozódását jelöli meg, tehát csupán a felszint veszi észre, de nem jut el a mögötte huzódó gazdasági összefüggések felfedezéséig. Ebből a kiindulópontból olyan általánosítást tesz, hogy a nyomor megszüntetésével végleg kiküszöbölhetők a forradalmak. Így ír erről: "Alapjában véve a nyomor az, amely a forradalmak igazi oka, ez a nyomor nemcsak a proletár és munkástömegeket teszi tönkre, hanem amely kezdi összetörni a kiskereskedelmet és kisipart, a Nyomorra kell feltétlenül orvosságot találni ahhoz, hogy elkerüljük a mozgolódásokat, sőt magát az újabb Forradalmakat".⁸⁰ Ebből az idézetből kiderül, hogy Cabet bár felfigyel a kistulajdonosok tönkremenetelének folyamatára, de ezt is gazdasági fejlődéstől függetlenül szemléli. Ugyanakkor az is látszik, milyen metafizikusan látja a nyomor és a forradalmak közvetlen összefüggéseit.

Nagy politikai éleslátásról tesznek tanubizonyságot a megalkuló ideiglenes kormány és a mögötte álló politikai erők összetételéről írott cikkei. Nem áll messze Marx megfogalmazásától

az az értékelése, hogy az ideiglenes kormányban egyre inkább a National és köre kap hangot és a mögötte álló ipari burzsoázia, valamint pénztőkések. Ugy látja, hogy ez ellen a burzsoá érdekeket képviselő kormány ellen csak egy egységes munkásosztály vehetné fel a harcot sikeresen. Ezért egy az egész munkásosztályt tömörítő programot dolgoz ki, amelyet elfogadhatónak tart a különböző vezetés alatt álló munkásklubok számára. E program tartalmazná a munkásosztály politikai és szociális jogainak biztosítását, a munkaidőcsökkentést, a béremelést, a sajtószabadságot és a közvetlen választójogot, amelyek révén - elképzelése szerint - megvalósítható lenne az igazi demokrácia. /ez, mint tudjuk, Cabet számára már a kommunizmus győzelmét megelőző lépcsőfok/.

Érdemes megvizsgálni, hogy Cabet milyen álláspontot foglalt el két, a februári forradalom idején olyan jelentős kérdésben mint a hadsereg és a választások. Az előző probléma ugy vetődik fel a forradalomban, hogy demokratikus hadsereg, /ami tehát a nép felfegyverzését jelenti/ vagy önálló, a néptől elválasztott hadsereg legyen-e a köztársaság katonai támasza. Cabet, mint az osztálybéke álláspontját képviselő utópista, a népfelfegyverzés elve mellett foglal állást, és nem érti, a burzsoázia miért nem támaszkodik a felfegyverzett néptömegekre.

A másik lényeges problémában, a választások kérdésében, mint a legtöbb munkásklub, a Cabet híveit tömörítő Központi Baráti Társaság /Société Fraternelle centrale/ is a választások elnapolása mellett száll sikkra, amelyet a következő szavakkal indokol:

"A választásokon induló két párt: egyrészt az arisztokrácia vagy a burzsoázia; másrészt a nép, a munkások és proletárok. A nép számára minden nehéz; nem szokott a választásokhoz, a nyomor lesujtja, munkáját csak addig hagyhatja el, mialatt kenyérét megeshi... /.../ A gazdagok ellenkezőleg: Oh számukra minden egyszerű ! /.../ Végeredményben, ha a választásokat túl gyorsan megtartják, minden győzelmi esély a gazdagoké, míg minden esély a vereségre a proletároké..."⁸¹ Cabet leegyszerűsítő szemlélete mindenekelőtt abban jut kifejezésre, hogy az uralkodóosztállyal szemben fellépő népet egységesnek képzei és nem veszi észre, hogy vidéken a kispolgárságnak és a parasztságnak a forradalomtól való elpártolásával a munkásosztály egyre inkább elszigetelődik.

A választások után mind Párizsban, mind vidéken heves és nyílt antikommunista kampány bontakozott ki, amelynek során Cabet ellen elfogató parancsot adtak ki.^x Megerősödtek a reakciók lázadásai, a burzsoázia felkészült a munkásosztállyal való végleges

^x
Ezekről a nehéz időkről tanuskodnak Cabetnek a mai olvasó számára talán patetikusnak tűnő szavai "Megölhetnek, ha meg akarnak és meg tudnak ölni, kész vagyok a mártírságra. De nem fognak eltéríteni hitemtől, meggyőződésemtől, önfeláldozásomtól, legális és békés propagandámban egy olyan doktrínáért, amelyet szentnek és felszenteltnek hiszek".

Angrand: i.m. 58. o.

leszámolásra. Betiltották a klubok tevékenységét, megneheztették a nemzeti műhelyekbe való belépést. Mindezekkel az intézkedésekkel szinte provokálták a munkásosztály június 22-i felkelését. "A munkásoknak nem volt más választásuk - írja Marx -, mint éhezni vagy harcot kezdeni. Június 22-én azaz a hatalmas felkeléssel válaszoltak, melyben első nagy csatáját vívta meg a két osztály, amelyre a modern társadalom hasad".⁸²

Cabet politikai végrendeletének is tekinthető, a 48-as polgári demokratikus forradalom eseményeit összefoglaló írása: a Június 23-i felkelés okai, jellege és következményeinek magyarázata február 24-e menetéből és hibáiból címet viseli. E sorok egyben tükrözik azt is, hogy forradalomelméletében a 48-as események nem hoztak pozitív változást. Még 1848-ban is - amikor a júniusi felkelés leverése történeti értelemben is először mutat rá a burzsoázia reakciós jellegére - megmarad annál az utópista álláspontjánál, hogy a forradalmat a burzsoáziának kell vezetnie, és egyben neki kell teljesítenie a munkásosztály szociális és politikai követeléseit. A március 17-i tüntetésből levont tanulságok bizonyos fordulatot tükröznek elméletében. Ekkor válik világossá számára, hogy a burzsoázia elárulta a forradalmat, de addig a felismerésig nem jut el - és itt megmutatkoznak utópista elméletének korlátai -, hogy a burzsoázia és a proletariátus érdekei véglegesen szétváltak, a burzsoázia már nem szolgálhatja a munkásosztály érdekeit. A munkás-

osztály és a burzsoázia érdekeinek szétválásáról a februári forradalomban Marx a következőket írja: "a fraternité, az ellentétes osztályok testvérisége, amelyek egyike kizsákmányolja a másikat, ... ennek a fraternitének igazi, hamisítatlan, prózai kifejezése a polgárháboru, a polgárháboru a maga legrettegetesebb alakjában, a munka és tőke háboruja. ... A testvériség pontosan addig tartott, amíg a burzsoázia érdeke testvére volt a proletariátus érdekének".⁸³

Cabet utópisztikus jellegű korlátai abban is megmutatkoznak, hogy a burzsoáziát csak morális síkon bírálja, tehát a gyávaságából és nem osztályjellegéből vezeti le azt a tényt, hogy nem hajtott végre "népi forradalmat". Sőt azt veti a burzsoá kormány szemére, hogy valóban forradalmi fellépése esetén nem ellenezte volna a nemzeti műhelyek felállítását, hanem támogatta volna. Ebből a szemrehányásból kitűnik, hogy Cabet a 48-as forradalomban elfogadta Louis Blanc kispolgári elméletét az állam által támogatott nemzeti műhelyekről, és egyben rámutat utópista elméletének bizonyos kispolgári szocialista vonásokkal való keveredésére, amelyre Volgin is felhívja a figyelmet.⁸⁴

Cabet-nak a 48-as forradalomban a burzsoázia szerepének megítélésével összefüggő utópista és kispolgári szocialista nézetekkel keveredő elképzelése több okkal magyarázható.

Egyrészt összefüggésbe hozható azzal, hogy Cabet már az utolsó, kései utópista gondolkodónak tekinthető, és 1848 pedig vá-

lasztóvíz a szocializmus fejlődésének történetében, mert mint a klasszikusok rámutatnak, ekkor válik véglegesen nyilvánvalóvá, hogy egyedül csak a proletariátus lehet forradalmi osztály. Ettől az időtől kezdve az utópiák megváltozott előjellel befolyásolják a munkásosztály ideológiai fejlődését. Másrészt meg kell említenünk, hogy a XIX. század első felének francia munkásmozgalmában erősen hatottak még az 1789-es forradalom hagyományai, amelyek szentesíteni látszottak a burzsoázia vezető szerepét. Mindez – mint bevezetőnkben jeleztük – ködösítően hatott az osztályellentétek felismerésében, és bizonyos illúziókra adott okot a burzsoázia forradalmiságára vonatkozóan. A burzsoáziának ezt a forradalmi jellegét hangoztatta a juliusi monarchia hivatalos történetírása is. Ugyanakkor a francia társadalom paraszti és kispolgári meghatározottságából eredően – amely a későbbiekben oly jó talajt biztosít a kispolgári nézetek elterjedésének – Marx gondolatmenetét követve – még nagy szerepet kap "a tőke alárendelt kizsákmányolási módjai elleni harc, a paraszt harc az uzsora és a jelzálog ellen, a kispolgáré a nagykereskedő, a bankár és a gyáros, egyszóval a csőd ellen, még benne van a finansztokrácia elleni általános felkelés burkában. Nagyon is érthető tehát, hogy a párizsi proletariátus a maga érdekét a polgári érdek mellett igyekezett keresztülvinni...."⁸⁵

Mint korábban láttuk, Cabet az egyes forradalmak jelentőségét aszerint értékelte, hogy milyen mértékben javítottak a munkásosztály szociális helyzetén. Ebben a tekintetben "jogosan" rendkívül pesszimista álláspontot foglal el. Az Utazás Ikáriában

című művében áttekinti a valóságban lezajlott forradalmakat, céljaikat és eredményeiket, és végül arra a következtetésre jut, hogy az egyedüli olyan forradalom, amely ténylegesen megváltoztatta a néptömegek sorsát, saját képzelt országában zajlott le. Ezt a forradalmat az alábbi fennkölt szavakkal méltatja: "Ime egy, a forradalmi barikádokon született kormány, amely nem hűtlen eredetéhez; amely nem hallgatja el a lázadó polgárok hősiességének elbeszélését; amely nem fejejtí el a szabadság jelszavával a zsarnökság ellen szórt golyókat...".⁸⁶ Ezzel tehát indirekt módon, de elutasítja az eddig történelmileg lezajlott forradalmakat. Ebben az ugynevezett "igazságos forradalomban" elfogadhatónak tartja a nép által választott és jóváhagyott egyszemélyi diktatúrát is: a forradalom vezetőjét, a nemesi származási Ikárt diktátornak nevezi ki. Minthogy a nagy francia forradalom nem a saját "receptje" szerint zajlott le, ezért megvédi Robespierre-t az őt diktátornak nevező vádaskodásokkal szemben. Tehát a diktatura kérdésében is megmutatkozik az a kettősség, mint a forradalomkoncepciójában, hogy elméletileg elfogadja, de gyakorlatilag kivítelezhetetlennek tartja az eddigi történelemben és erre ad választ elméletében.

A forradalmi megoldással együtt szerzőnk, mint célra nem vezető eszközt, elveti az erőszak minden formáját és a konspirációt is. Ennek a meggyőződésének számos írásában hangot ad, és elutasító magatartását mindvégig megőrzi. Az erőszak és a konspiráció elutasítását főleg Babeuf-i összeesküvés tanulságait elemezve ve-

ti fel. Az 1789-es polgári forradalomról írott munkájában hosszú fejezetet szentel babouvista összeesküvés ismertetésének, Babeuf életének és tanai összefoglalásának. Végül annak a meggyőződésének ad hangot, "hogy egy kisebbség nem tudja azt/ a közösségi társadalmat - Sz.É/ erőszak révén felállítani".⁸⁷ Az erőszak alkalmazásával együtt elutasítja az összeesküvést is, de a konspiráció szándékos mellőzése kritikai elemet is tartalmaz, nevezetesen a titkos társaságok tömegektől való elszakadásának meglátását.

Igy a közösség kiépítésében Owen békés, fokozatos, meggyőzősen alapuló elképzelését tartja kivitelezhetőnek. A kommunizmus megvalósításában követendő békés ut - Cabet intenciói szerint - egyben magába foglalja az uralkodóosztály meggyőzését is. Az eltérő osztályérdekek kibékítését szolgálná a már jellemzett átmeneti időszak. A meggyőzés sikerével kapcsolatosan semmiféle kétely nem merül fel benne, hiszen miért kételkedhetnénk abban, hogy a volt uralkodóosztály nem fogadná el a közösségi rendszert. "Nincsenek talán felvilágosult, igaz, memeslelkű gazdagok?" - magyarázta. Ezzel az utópiákra jellemző indoklással Cabet a közösséget nem az uralkodóosztály ellen, hanem velük együtt és az ő vezetésükkel akarja megvalósítani. Így tehát éppen az osztályharcról mond le, de "ahol az osztályharcot kellemetlen, "durva" jelenségként félretolják - írja Marx és Engels -, nem marad a szocializmus alapjául más, mint az "igazi emberszeretet" és üres frázisok az "igazságosságról" ".⁸⁸

Cabet tehát végző fokon elveti a társadalom átalakításának egyedüli lehetséges kiindulási eszközét, a forradalmat, mivel a magasabbrendű társadalmi formáció, a kommunizmus, amely maga az igazságosság, az ész beteljesülése, képes arra, hogy önerejével meghódítsa a világot. Mindehhez azért nem szükséges forradalom, erőszakos beavatkozás, mert a közösség a közakarat erejével bármikor és bárhol egészen egyszerűen bevezethető. Bár Cabet részletesen nem tér ki arra a kérdésre, hogyan történik a közösség vagy az egyes kommunák megszervezése, mindenesetre bizonyos utalásokból arra következtethetünk, hogy megszervezését nem egyszerre, az egész ország területén képzelte el, hanem mint Owen, ő is a közösség részleges megalakítása mellett foglalt állást. Sőt még mértékletességre is int, inkább lassabban és később valósuljon meg a közösség egy éretebb néppel, mint korábban egy kevésbé felvilágosult, művelt néppel. Itt már tetten érhető elméletének bizonyos reakciós vonása is.

Áttekintve Cabet forradalomelméletének legfontosabb vonásait, megállapíthatjuk, hogy a franciaországi kapitalizmus korabeli viszonylagos fejletlensége és az ebből adódó osztályviszonyok kezdeti jellege folytán nem értette és nem érthette meg Franciaország sajátos társadalmi viszonyait, az osztályerők történeti átcsoportosulását és kora osztályharcának lényegét. Ebből következően az általa felismert tényeket és helyes részmegállapításokat – a munkásmozgalom adott tudatszintjének többé-kevésbé megfelelően – kivetíti. Miután képzeletében megoldotta azokat, a kész megoldást "kivülről", propaganda útján, lehetőleg mintakísérletek példája ré-

vén a társadalomra erőszakolja." ⁸⁹ Így érthetjük meg azt a tényt, hogy Cabet annak ellenére, hogy számos tekintetben a tökéletes társadalom könyörtelen kritikusa, összkoncepciójában mégsem kapnak helyet a forradalmi módszerek, és egyre inkább eltávolodik attól az osztályharctól, amely a burzsoázia és proletariátus között folyik.

Kitekintés

Ha röviden meg akarjuk határozni Étienne Cabet utópista elméletének lényegét, akkor mindenekelőtt annak rendszer jellegéből kell kiindulnunk. Mint ahogy Marx és Engels a Német ideológiában Cabet nézeteire utalva megjegyzi "az összes korszakalkotó rendszerek tulajdonképpeni tartalmát annak az időnek a szükségletei alkotják, amelyben keletkeztek".⁹⁰ Ebből következően rendszerének korlátai is az adott kor viszonyaiban gyökereznek.

Cabet elméletének előbb említett zárt rendszer jellege egyben utópiájának fejlődésképtelenségét tükrözi, amely merőben ellentétes a szocializmus tudományos elméletével. Ez a dogmatikus álláspont az, amely többek között megakadályozza a későbbiekben abban, hogy megértse a XIX. század első felének gazdasági - társadalmi viszonyait, és a munkásmozgalom fejlődésének megfelelően képes legyen elméletének továbbfejlesztésére.

E részleteiben és aprólékosan kidolgozott közösségideálja alapvetően mégis a kor viszonyainak transzponálása egy képzelte történelmi időszakba. Következtetéseit ezek alapján vonja le, és így érthető meg, hogy a társadalom bajaira javasolt megoldásai többségében fantasztikus jellegűek. Cabet elméletében is megmutatkozik az az utópiákra jellemző kettősség, hogy úgy állítja egy boldog jövő képét a francia munkásosztály elé, hogy közben kora kapitalizmusának számos ponton találó és könyörtelen bírálata-
tát adja.

Mint munkánk során kitértünk rá, Marx és Engels igen nagyra értékelték Cabet-nak a munkásmozgalom elméleti és főleg gyakorlati fejlődésében betöltött szerepét. Elméleti munkásságát abból a szempontból értékelték pozitívan, hogy közérthető és szenvedélyes stilussal megírt vitairataival és műveivel nagyban hozzájárult a kommunista tanok elterjesztéséhez. A marxizmus tehát elméleti előzményként is magáénak vallja Cabet naiv és ösztönös utópista kommunizmusát. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy Cabet tevékenységét nem rendszeréből kell megítélni, hanem a munkásosztály felvilágosításában, szervezésének előmozdításában, klubok létrehozásában játszott szerepe alapján. Végző soron Marx és Engels véleménye szerint Cabet tényleges jelentőségét a munkásmozgalom történetében "a proletariátus melletti gyakorlati állásfoglalása"⁹¹ határozza meg.

Cabet gyakorlati jelentőségének megfogalmazásában lényegében nincs eltérés a marxi és a mai álláspontok között. Mégis elméleti tevékenységének megítélése még jelenkori francia marxizmussal rokonszenvező teoretikusok körében is szélsőségek között mozog. Jellemző, hogy sokan tanításainak csak kevésbé lényeges oldalát helyezik előtérbe, mint például Garaudy a miszticizmusát, Leroy pedig közösségi koncepciójának diktatórikus és despotikus jellegét. A legelfogultabb álláspontot talán Angrand hangoztatja,^x aki az 1848-as forradalom centenáriumára megjelent könyvében ép-

^x
"Kevesebb zajjal és kevesebb lármával Cabet mindenkinél tovább jutott" - írja Angrand.

Angrand: i.m. 76. o.

pen a Cabet-ra kevésbé jellemző realitásérzéket kiemelve, tevékenységét pozitívabban ítéli meg, mint a kortárs Blanqui-ét és Proudhonét, ami sem történelmi tekintetben, sem elméleti értelemben nem helytálló.

Véleményünk szerint Étienne Cabet munkásságának jelentőségét mindenekelőtt a kommunista eszme széles körben való elterjesztésében kell látnunk. Cabet korántsem tekinthető minden vonatkozásban eredeti gondolkodónak, ám saját kora elméleti és munkásmozgalmi színvonalának megfelelően, mégis sikerül úgy megfogalmaznia - nyilvánvalóan utópikus keretek között - a kapitalizmus általános meghaladásának perspektíváját, hogy közben számos találó részletmegállapítással gazdagította magát a szocializmus tudományos elméletét is.

Igy Cabet történelmi érdeme a szocialista elmélet fejlődésében nemcsak az új közösségi társadalomideál, a kommunizmus elméleti megfogalmazásában keresendő, hanem ennek a proletariátus számára történő népszerűsítésében is. Ilyen értelemben azt mondhatjuk, hogy Cabet aktív gyakorlati tevékenységével együtt kiemelkedő alakja a kibontakozó francia és nemzetközi munkásmozgalomnak.

Jegyzetek

A francia nyelvű szakiparadalomból vett idézeteket saját fordításomban közlöm.

1. v.ö.: Vigier, Ph.: La Monarchie de Juillet
P.U.F. Paris 1965 40.o.
2. v.ö.: Garaudy, R.: Les sources francaises du socialisme
scientifique
Édition Hier et Aujourd'hui Paris 1948
116.o.
3. Marx: Osztályharcok Franciaországban
MEM 7.k. 12.o.
4. Engels: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig
Bevezetés /az angol kiadáshoz/
MEM 20.k. 600.o.
5. v.ö.: Vigier, Ph.: i.m. 54.o.
6. Marx - Engels: A Kommunista Párt Kiáltványa
Kossuth Budapest 1973 52.o.
7. Lukács, Gy.: A történelmi regény
Magvető Budapest 247.o.
8. Engels: A munkásosztály helyzete Angliában
MEM 2.k. 421.o.
9. v.ö.: Angrand, P.: Notes critiques sur la formation des
idées communistes en France
La Pensée 1948 19-20. szám 60.o.
10. Engels: Előszó a Kommunista Párt Kiáltványa 1888-as angol
kiadásához
MEM 21.k. 395.o.

11. Engels: A reformmozgalom Franciaországban
MEM 4.k. 380-381.o.
12. Lukács, Gy.: A társadalmi lét ontológiájáról 1.k.
Magvető Budapest 1976 184.o.
13. v.ö.: Labrousse, E.: Le mouvement ouvrier et les idées
sociales en France
Certificats d' Études Supérieures d'
Histoire Moderne et Contemporaine
Paris 1948 119.o.
14. Bravo, G.M.: Les socialistes avant Marx I-III.
Édition Maspéro Paris 1970 19.o.
15. Haskó, K.: P.J. Proudhon társadalomelméletének néhány sajátos vonásához
Tudományos szocializmus füzetek 1978 48. 9.o.
16. Prudhommeux, J.: Icarie et son fondateur Étienne Cabet
Éduard Cornély et Cie Paris 1907 35.o.
17. Prudhommeux, J.: i.m. 84-85.o.
18. Prudhommeux, J.: i.m. 87.o.
19. Cabet, É.: Voyage en Icarie
Édition Anthropos Paris 1970. 547.o.
A Cabet-val foglalkozó irodalomban nem találtunk semmiféle utalást főművének címe és a mitológiai Ikarus története közötti esetleges összefüggésre vonatkozóan. Nézetünk szerint azonban nem eshetett véletlenül Cabet választása — mind képzelt országának, mind pedig a főhős elnevezésének vonatkozása-

sában - ilyen mitológiai színezetű nevekre. Cabet gondolatrendszerében a közösség gyakran éltető napként szerepel / a "közösség maga a napfény" - hirdeti / így a Napban a tulajdonképeni közösség szimbólumát fedezhetjük fel. Hasonlóképpen Ikárban /franciául Icar/ az ókori mitosz Ikarosának /franciául Icare/ kései utódját láthatjuk viszont, aki azonban már tökéletesebb eszközökkel, a kudarc veszélye nélkül, haladhat célja megvalósítása felé.

20. Angrand, P.: Étienne Cabet et la République de 1848

P.U.F. Paris 1948 21-22.o.

22. Engels: Marxhoz

MEM 27.k. 29.o.

23. Prudhommeux, J.: i.m. 208.o.

24. Lessner, F.: En vittem nyomdába a Kommunista Kiáltványt

Kossuth Budapest 1977 59.o., 61.o.

25. Marx-Engels: Levél Étienne Cabet-hoz

MEM 5.k. 3-4.o.

26. Prudhommeux, J.: i.m. 236.o.

27. Angrand, P.: i.m. 29.o.

28. Prudhommeux, J.: i.m. 109.o.

29. Prudhommeux, J.: i.m. 110.o.

30. Prudhommeux, J.: i.m. 144.o.

31. Rihs, Ch.: Les philosophes utopistes

Édition Marcel Riviere et Cie Paris 1970 191.o.

32. Volgin, V.P.: Francuzkij utopicseszkij kommunizm

Moszkva 1960 210.o.

33. Desroche, H.: Oeuvres d' Étienne Cabet Préface Genèses
de l'Icarie écrite.
Édition Anthropos Paris 1970. XXXV.o.
34. Prudhommeux, J.: i.m. 78. o.
35. Cabet, É.: i.m. 547-548.o.
v.ö.: Prudhommeux: i.m. 142.o.
36. Cabet, É.: i.m. 518.o.
37. Cabet, É.: i.m. 2.o.
38. Marx-Engels: A német ideológia
MEM 3.k. 517-518.o.
39. Volgin, V.P.: A társadalmi eszme fejlődése Franciaországban a
XVIII. században
Akadémiai Budapest 1967 300.o.
40. Prudhommeux, J.: i.m. 110.o.
41. Cabet, É.: i.m. 100.o.
42. Buonarroti, F.: Conspiracy pour l' Égalité dite de Babeuf
Éditions Sociales Paris 1957 159.o.
43. Cabet, É.: i.m. 107-108.o.
44. Engels: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig
MEM 19.k. 188.o.
45. Buonarroti, F.: i.m. 163.o.
46. Cabet, É.: i.m. 274.o.
47. Cabet, É.: i.m. 37.o.
48. Cabet, É.: i.m. 198.o.
49. Cabet, É.: i.m. 38.o.
50. Cabet, É.: i.m. 554.o.

51. Cabet, É.: i.m. 555.o.
52. Cabet, É.: i.m. 538.o.
53. Rousseau, J-J.: A társadalmi szerződésről
Magyar Helikon Budapest 1978 516.o.
54. Cabet, É.: i.m. 404.o.
55. Prudhommeux, J.: i.m. 156.o.
56. Buonarroti, F.: i.m. 209.o.
57. Cabet, É.: i.m. 529.o.
58. Buonarroti, F.: i.m. 201.o.
59. Owen, R.: Válogatott Írásai /szerk.A.L.Morton/
Gondolat Budapest 1965 189. o.
60. Cabet, É.: i.m. 371.o.
61. Cabet, É.: i.m. 358.o.
62. Cabet, É.: i.m. 96.o.
64. Cabet, É.: i.m. 80.o.
65. Cabet, É.: i.m. 87.o.
66. Cabet, É.: i.m. 82.o.
67. Buonarroti, F.: i.m. 210.o.
68. Cabet, É.: i.m. 95.o.
69. Cabet, É.: i.m. 166.o.
70. Engels: A társadalmi reform előrehaladása a kontinensen
MEM 1.k. 486.o.
71. Cabet, É.: i.m. 170.o.
72. Cabet, É.: i.m. 171.o.
73. Desrôche, H.: i.m. IIL.o.
74. Cabet, É.: Histoire populaire de la Révolution I-IV.
Pagnerre Paris 1839 1.k. VII.o.

75. Cabet, É.: i.m. VI.o.
76. Marx-Engels: A Kommunista Párt Kiáltványa
id. kiad. 83.o.
77. Engels: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig
id. kiad. 187. o.
78. Engels: "Anti-Dühring"
MEM 20.k. 19-20.o.
79. Cabet, É.: i.m. 4.k. 290.o.
80. Angrand, P.: i.m. 35.o.
81. Angrand, P.: i.m. 43.o.
82. Marx: i.m. 28.o.
83. Marx: i.m. 19.o.
84. Volgin, V.P.: Francuzkij utopicseszkij kommunizm
id. kiad. 258.o.
85. Marx: i.m. 18.o.
86. Cabet, É.: Voyage en Icaria
id. kiad. 268.o.
87. Cabet, É.: Histoire populaire de la Révolution
id. kiad. 4.k. 334.o.
88. Marx-Engels: A. Bebelhez, W. Liebknechthez, W. Brackéhoz és
másokhoz
Marx-Engels Válogatott Levelek Szikra Budapest
1950 386.o.
89. Engels: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig
id.kiad. 188.o.
90. Marx-Engels: A német ideológia id. kiad. 458.o.
91. Marx: J.B. Schweitzerhez
Marx-Engels Válogatott levelek id. kiad. 179.o.

Bibliográfia

I. Franciaország története és a munkásmozgalom alakulása a XIX. század első felében

1. Dolléans, E.: Histoire du mouvement ouvrier 1830-1871
Librairie Armand Colin Paris 1953
2. Duby, G. - Mandrou, R.: A francia civilizáció ezer éve
Gondolat Budapest 1975
3. Hobsbawn, E.: A forradalmak kora
Kossuth Budapest 1964
4. Labrousse, E.: Le mouvement ouvrier et les idées sociales
en France
Certificats d' Études Supérieures d'
Histoire Moderne Paris 1948
5. Madaule, J.: Histoire de France I-III.
Gallimard Paris 1943-1945
6. Montreuil, J.: Histoire du mouvement ouvrier en France
des origines à nos jours
Gallimard Paris 1947
7. Vigier, Ph.: La Monarchie de Juillet
P.U.F. Paris 1967
8. Zsigmond, L.: Franciaország 1789-1968
Kossuth Budapest 1969

II. A tudományos szocializmus kialakulásának ideológiai előzményei

1./ az utópiáról

9. Doveau, G.: Sociologie de l' utopie et autres "essais"
P.U.F. Paris 1961

10. Erdélyi, L.: Az utópiáról /Válogatás polgári szerzőktől/

A filozófia időszerű kérdései 1979. 36.

11. Ruyer, F.: L' utopie et les utopistes
P.U.F. Paris 1960

- 2./ korai utópiák és a francia felvilágosodás
a/ forrásmunkák

12. A francia felvilágosodás morálfilozófiája /szerk.:
Ludassy, Mária/
Gondolat Budapest 1975

13. Babeuf,: Válogatott Irásai /szerk. Köpeczi Béla/
Hungária Budapest 1950

14. Meslier,: Testamentum
Kossuth Budapest 1961

15. Morus, T.: Utópia
Magyar Helikon Budapest 1963

16. Rousseau, J.J.: A társadalmi szerződésről
Magyar Helikon Budapest 1978

17. Rousseau, J.J.: Emil vagy a nevelésről
Tankönyvkiadó Budapest 1978

18. Rousseau, J.J.: Értekezés az emberek közötti egyenlőség eredetéről és alapjairól
Magyar Helikon Budapest 1978

- b./ feldolgozások:

- 19./ Benedek, I.: Rousseau
Magvető Budapest 1978

20. Ludassy, M.: Az ész államáig és tovább...
XVIII. századi francia utópisták
Magvető Budapest 1979
21. Mazauric, C.: Babeuf és az egyenlők összeesküvése
Kossuth Budapest 1964
22. Rihs, Ch.: Les philosophes utopistes
Le mythe de la cité communautaire en
France au XVIIIe siècle
Marcel Riviere et Cie Paris 1970
23. Szávai, N.: Jean-Jacques Rousseau
Tankönyvkiadó Budapest 1978
24. Volgin, V.P.: A társadalmi eszme kifejlődése Francia-
országban a XVIII. században
Akadémia Budapest 1967
- 3./ A XIX. századi utópista gondokodók:
a./ forrásmunkák:
25. Blanqui, A.: Válogatott művei
Gondolat Budapest 1968
26. Bouarroti, F.: Conspiration de l'Égalité dite de
Babeuf Éditions Sociales Paris 1967
27. Fourier, Ch.: A négy mozgás és az általános rendel-
tetések elmélete
Gondolat Budapest 1977
28. Owen, R.: Válogatott Írásai / szerk. A.L.Morton/
Gondolat Budapest 1965

b./ feldolgozások:

29. Angrand, P.: Notes critiques sur la formation des
idées communistes en France
La Pensée 1948 19-20
30. Ansart, P.: Marx et l' anarchisme
F.U.F. Paris 1969
31. Bottigelli, E.: Genèse du socialisme scientifique
Éditions Sociales Paris 1967
32. Bouglé, C.Ch.: Socialisme français "Du socialisme
utopique" a la Démocratie industrielle
Armand Colin Paris 1946
33. Bravo, G.M.: Les socialistes avant Marx
Edition Maspero Paris 1970
34. Desanti, D.: Les socialistes de l' utopie
Petite Bibliothèque Payot Paris 1970
35. Garaudy, R.: Les sources françaises du socialisme
scientifique
Édition Hier et Aujourd' hui Paris 1948
36. Halévy, É.: Histoire du socialisme européen
Gallimard Paris 1948
37. Haskó, K.: P.J. Proudhon társadalomelméletének néhány
sajátos vonásához
Tudományos szocializmus füzetek 1978, 48.
38. Leroy, M.: Histoire des idées sociales en France I-III.
De Babeuf a Tocqueville
Éditions Sociales Paris 1950

39. Louis, P.: Cent cinquante ans de pensée socialiste
Marcel Rivière et Cie Paris 1947
40. Pataki, F.: Az utópista szocializmus pedagógiája
Tankönyvkiadó Budapest 1961
41. Pándi, P.: Kisértetjárás Magyarországon
Magvető Budapest 1972
42. Sándor, P.: A filozófia története I-III.
Akadémia Budapest 1965
43. Servier, J.: Histoire de l' utopie
Gallimard Paris 1967
44. Volgin, V.P.: Francuzkij utopicseszkij kommunizim
Moszkva 1960
45. Zévaes, A.: De l' introduction du marxisme en France
Marcel Riviere et Cie Paris 1947
46. Zsigmond, L.: Claude-Henri de Saint-Simon
A XIX. század politikai gondolkodásának
történetéből
Akadémia Budapest 1972
- 4./ Étienne Cabet munkásságára vonatkozó irodalom
a./ forrásmunkák:
47. Cabet, E.: Histoire populaire de la Révolution
française de 1789 a 1830 I-IV.
Édition Pagnerre Paris 1838-1840
48. Cabet, E.: Oeuvres complètes I.Voyage en Icarie
Anthropos Paris 1970

b./ feldolgozások:

49. Angrand, P.: Étienne Cabet et la République de 1848
P.U.F. Paris 1948
50. Bravo, G.M.: i.m. 18-20.o.
51. Carré, P.: Cabet, de la démocratie au communisme
Imprimerie Le Bigot Lille 1903
52. Desanti, D.: i.m. 281-294.o.
53. Desroche, H.: Oeuvres d'Étienne Cabet I. Voyage en Icarie
Préface
54. Garaudy, R.: i.m. 163-168.o.
55. Kuznyecov: Étienne Cabet kritikai-utópikus kommunizmusa
Naucsnoj Kommunizizm 1977
/Tudományos szocializmus Továbbképző Intézet/
fordítása/
56. Leroy, M.: i.m. 457-468.o.
57. Louis, P.: i.m. 97-105.o.
58. Lukácsy, S.: Petőfi és Cabet
Irodalomtörténeti Közlemények 1966. 3-4.sz.
293-334.o.
59. Pataki, F.: i.m. 206-235.o.
60. Pándi, P.: i.m. Cabet-ra vonatkozó megjegyzések
61. Prudhommeux, J.: Icarie et son fondateur Étienne Cabet
Édouard Cornély et Cie Paris 1907
62. Sándor, P.: i.m. II.k. 68-72.o.
63. Servier, J.: i.m. 254-262.o.
64. Volgin, V.P.: i.m. 210-238.o.

65. Zsoldos, J.: Cabet az 1830-as évek magyar sajtójában
Irodalomtörténeti Közlemények 1967. 4.sz.
447-449.o.

III. A marxizmus értékelése az utópista szocializmusról

1./ Marx és Engels az utópista szocializmusról és Cabet-ről

66. Engels: A társadalmi reform előrehaladása a kontinensen

MEM 1.k.

67. Marx-Engels: A szent család

MEM 2.k.

68. Marx-Engels: A német ideológia

MEM 3.k.

69. Marx-Engels: A Kommunista Párt Kiáltványa

MEM 4.k.

70. Engels: A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig

MEM 19.k.

71. Engels: "Anti-Dühring"

MEM 20.k.

72. Engels: Előszó a "Kommunista Párt Kiáltványa" 1888-as angol kiadásához

MEM 21.k.

73. Marx-Engels: Válogatott Levelek

Szakra Budapest 1950

2./ Egyéb marxista feldolgozások:

74. Cornu, A.: Marx és Engels /1818-1846/ I-III.

Kossuth Budapest 1967

75. Engels: Életrajz

Kossuth - Kárpátia Uzsgorod 1974

76. Kálmán, E.: A Kommunista Kiáltvány előtörténetéhez

Párttörténeti Körlemények 1973 . II.évf.

3-47.o.

77. Lessner, F.: Én vittem nyomdába a Kommunista Kiáltványt

Kossuth Budapest 1977

78. Lukács, Gy.: A történelmi regény

Magvető budapest 1976

79. Marx: Életrajz

Kossuth Budapest 1971

80. Mehring, F.: Marx Károly életrajza

Gondolat Budapest 1957